

ปัญหาของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2411 เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระราชโอรสองค์ใหญ่ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติสืบมา ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี เนื่องจากพระองค์ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ ดังนั้นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) จึงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จนทรงมีพระชนมายุครบ 20 พรรษาบริบูรณ์ ใน พ.ศ. 2416 จึงทรงบริหารราชการแผ่นดินในฐานะพระมหากษัตริย์ไทยอย่างสมบูรณ์ ในรัชสมัยของพระองค์ มีการทำสนธิสัญญากับนานาชาติเพิ่มขึ้นอีก 4 ประเทศ คือ

1. สนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศออสเตรเลีย-ฮังการี พ.ศ. 2412
2. สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศสเปน พ.ศ. 2412
3. สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศญี่ปุ่น พ.ศ. 2440
4. ปฏิญญากับรัสเซียว่าด้วยการพาณิชย์ และการเดินเรือ พ.ศ. 2442 ¹

การทำสนธิสัญญาดังกล่าวได้ยึดถือสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้าที่ไทยทำไว้กับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 (สนธิสัญญาบาวริง) เป็นบรรทัดฐานทำให้ประเทศไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และการเสียเปรียบทางการค้าแก่นานาชาติเพิ่มขึ้น

การศึกษาเกี่ยวกับคำว่า "คนในบังคับ (Subjects)"

ประเทศไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี และการค้ากับอังกฤษ ในวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 และได้มีการลงนามในข้อตกลงเพิ่มเติมสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี

¹ข้าราชการกระทรวงต่างประเทศ, ประวัติการทูตของไทย, หน้า 33

ฉบับดังกล่าว ณ กรุงเทพฯ ในวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2399 ระหว่างพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิท และเสนาบดี 4 ท่าน¹ ซึ่งเป็นผู้แทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย กับนายแอนรี สมิธ ปาร์กีย์ ผู้แทนพระองค์ในสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียพระบรมราชินีนาถแห่งประเทศอังกฤษ

ในข้อตกลงเพิ่มเติมสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2398 ผู้แทนของทั้งไทยและอังกฤษได้กันถึงข้อความในสนธิสัญญาเบอร์นี เมื่อ พ.ศ. 2369 ว่ายังมีบางข้อที่ยังมีผลใช้บังคับอยู่ แม้จะมีสนธิสัญญาใหม่แล้วก็ตาม

เรื่องคนในบังคับอังกฤษตามข้อ 10 ของสนธิสัญญาเบอร์นียังคงมีผลใช้บังคับอยู่ ซึ่งมีความดังนี้

... ลูกค้าจีน ลูกค้าแขก เมืองอังกฤษให้ได้ค้าขายทางบก ทางคลอง โดยสะดวก ถ้าลูกค้าจีน ลูกค้าแขก เมืองมณฑล เมืองทวาย เมืองตะนาว เมืองเย ซึ่งขึ้นกับอังกฤษจะเข้ามาค้าขาย ณ เมืองไทย อังกฤษจะมีหนังสือเข้ามาเป็นสำคัญให้ได้ค้าขายทางบกทางน้ำโดยสะดวก...²

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่ามีการยอมรับสถานภาพของพ่อค้าจีนและพ่อค้าแขก ซึ่งค้าขายอยู่ในเมืองขึ้นของอังกฤษ เป็นคนในบังคับอังกฤษซึ่งได้รับการยอมรับจากทั้งทางรัฐบาลไทยและอังกฤษมาตั้งแต่ครั้งสนธิเบอร์นี พ.ศ. 2369 แล้ว

¹ ผู้แทนฝ่ายไทยชุดเดียวกับที่ลงนามในสนธิสัญญา พ.ศ. 2399 กับเซอร์จอห์น บาวริง

² สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 2 พ.ศ. 2160-2412 (พระนคร : กรมสนธิสัญญาและกฎหมายกระทรวงต่างประเทศ, 2511) , หน้า 20.

ในการเจรจาเกี่ยวกับข้อตกลงเพิ่มเติมสนธิสัญญาบาวริง ในครั้งนี้ระบุว่า

...กับความในข้อ 10 ฝ่ายมีคำขอกขอให้คงไว้ว่า ลูกค้าชาวอาเซียมิใช่มอญ มิใช่พม่า และบุตรหลานชาวบوروب อยู่ในเมืองมฤท เมืองทวาย เมืองตะนาว เมืองเย ซึ่งขึ้นแก่อังกฤษจะเข้ามาค้าขาย ณ เมืองไทย อังกฤษจะมีหนังสือเข้ามาเป็นสำคัญ ให้ได้ค้าขายทางบกทางน้ำได้สะดวก มีคำขอกขอให้เข้าว่าให้ลูกค้าทั้งบวงไม่วันใครซึ่งเป็นคนใต้งอังกฤษจะเข้ามาค้าขายได้เหมือนกัน เสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ลูกค้าอังกฤษ เมืองมฤท เมืองทวาย เมืองตะนาว เมืองเย เมืองมอญ และเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นแก่อังกฤษเข้ามาค้าขายในเมืองซึ่งขึ้นแก่เมืองไทยโดยทางน้ำทางบกได้ แต่ให้อังกฤษมีหนังสือเบิกกล่องสำหรับตัวเข้ามาเป็นสำคัญ แต่หนังสือเบิกกล่องสำหรับตัวนั้นต้องทำใหม่ทันที...¹

ส่วนใจความในฉบับภาษาอังกฤษ มีดังนี้

Of Article x, Mr. Parkes desires to retain that clause relating to the overland trade which states :

"Asiatic merchants of the English countries, not being Burmese, Pegouans, or descendants of Europeans, desiring to enter into and to trade with the Siamese dominions, from the countries of Mergui, Tavoy, Tenasserim, and Ye, which are now subject to the English, will be allowed to do so freely overland and by water, upon the English furnishing them with proper certificates.

Mr. Parkes, however desires all British subjects, without exception shall be allowed to participate in this overland trade. The said Royal Commissioners therefore agree, on the part of the Sianese, that all traders, under British rule,² may cross from the British territories of Mergui, Tavoy, Ye, Tenasserim, Pegu or other places, by land or by water to the Siamese territories, and may trade there

¹ เรื่องเดียวกัน, "ไขข้อสัญญาอาริกปาก บมโรง อัฐคก ศักราช 1218", หน้า 37

² ยึดเส้นใต้โดยผู้เขียน

with facility, on the condition that they shall be provided by the British authorities with proper certificates, which must be renewed for each journey...¹

จะเห็นได้ว่า คำว่า "คนในบังคับอังกฤษ หรือ British Subjects" ไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจนว่า หมายถึงแต่เฉพาะพ่อค้าอังกฤษหรือคนอังกฤษเท่านั้น แต่มีความหมายไปถึงพ่อค้าทุกคนซึ่งอยู่ในดินแดนต่าง ๆ ที่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษด้วย ซึ่งข้อความนี้ทางผู้แทนไทยก็ยอมรับ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาคนเอเชียในบังคับอังกฤษที่มีผลกระทบต่อรัฐบาลไทยในสมัยต่อมา การที่คำว่า "คนในบังคับอังกฤษ" มีความหมายกว้างขวาง เป็นการเปิดช่องทางในอนาคตให้อังกฤษอ้างได้ว่า คนเอเชียที่อยู่ในดินแดนที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ ต้องได้รับความคุ้มครองจากกงสุลอังกฤษด้วย

หลังจากที่อังกฤษได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับไทยใน พ.ศ. 2398 พระเจ้าฌ็องโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส ได้ส่งมองซีเออร์ มงติญี เป็นราชทูตมาทำสนธิสัญญากับไทย เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2399 โดยยึดถือสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษเป็นหลัก ทำให้คำว่า "คนในบังคับฝรั่งเศส หรือ French Subjects" อยู่ในลักษณะคล้ายคลึงกับอังกฤษและชาติยุโรปอื่นที่เข้ามาขอทำสัญญากับไทยในภายหลังก็อยู่ในลักษณะเช่นเดียวกัน

* ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัญหาเรื่องคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสยังไม่ใช่เรื่องใหญ่และน่าหนักใจสำหรับรัฐบาลไทย เพราะคนในบังคับของชาติทั้งสองยังมีจำนวนไม่มากนัก และส่วนใหญ่เป็นชาวยุโรป

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวนคนในบังคับต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบนานาชาตรวมทั้งสิ้น 14 ประเทศ คือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวน 10 ประเทศ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา เคนมารัก โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน-นอร์เวย์ เบลเยียม และอิตาลี และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก 4 ประเทศ คือ ออสเตรเลีย-ฮังการี สเปน

¹ เรื่องเดียวกัน, "Agreement supplementary to the Treaty of Freindship and Commerce between Siam and Great Britian Signed at Bangkok, May 13, 1856", P. 47.

ญี่ปุ่นและรัสเซีย เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องประสบปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากคนในบังคับต่างประเทศ ที่เข้ามาค้าขายและพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส

ที่มาของคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย

ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา อำนาจทางการเมืองของอังกฤษและฝรั่งเศส เริ่มทวีอิทธิพลมากขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ต่างก็ประสบภัยจาก "ลัทธิจักรวรรดินิยม" จนในที่สุดประเทศเหล่านี้ต้องตกเป็นอาณานิคม หรือรัฐในอารักขาของอังกฤษและฝรั่งเศส ดังนี้

ใน พ.ศ. 2401 อังกฤษบุบราชวงศ์โมกุลและเข้าครอบครองอินเดียทั้งประเทศ

ใน พ.ศ. 2410 ฝรั่งเศสได้เขมรส่วนนอกเป็นรัฐในอารักขา

ใน พ.ศ. 2427 เวียดนามทั้งหมดตกอยู่ใต้อำนาจฝรั่งเศส (ตั้งเก็บและอันหึงมีฐานะเป็นรัฐในอารักขา และโคชิน ไชน่า มีฐานะเป็นอาณานิคม)

ใน พ.ศ. 2429 หล่าตงเป็นอาณานิคมของอังกฤษโดยสมบูรณ์

ใน พ.ศ. 2439 รัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายูตกอยู่ภายใต้อารักขาของอังกฤษ (ยกเว้น ปิลลี่ ไทรบุรี กสันตัน ตรังกาฐ)

ใน พ.ศ. 2446 ฝรั่งเศสได้ดินแดนลาวเป็นเมืองขึ้นทั้งประเทศ¹

¹ วลัยวงศ์ พงศ์บุตร, ประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 333.

จากการที่ประเทศมหาอำนาจคืออังกฤษและฝรั่งเศส มีอำนาจเหนือดินแดนในเอเชียตะวันออกเพียงได้ ทำให้พลเมืองของประเทศเหล่านั้นกลายเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสไปด้วย เพราะอังกฤษและฝรั่งเศสถือว่าบุคคลที่อาศัยอยู่ในดินแดนภายใต้การดูแลของตนต้องเป็นคนในบังคับของตนไปด้วยตามระเบียบแห่งสนธิสัญญาที่ทำไว้กับไทย แต่ทางรัฐบาลไทยมีความเห็นว่าอังกฤษและฝรั่งเศสตีความเพื่อผลประโยชน์ของตนมากเกินไปซึ่งผิดไปจากความหมายในสนธิสัญญาที่ทำกันไว้ทางไทยถือว่า "คนในบังคับ" ตามสนธิสัญญาดังกล่าวมีความหมายดั้งเดิมถึงพลเมืองของประเทศที่ทำสนธิสัญญากับไทย ครั้นต่อมาเมื่อประเทศมหาอำนาจเมื่อทธิพลเข้าครอบครองเอเชียตะวันออกก็ได้มีการตีความ "คนในบังคับ" ให้เกินความไปถึงคนในอาณานิคมและรัฐอารักขาของชาตินั้น ๆ ด้วย¹ การที่อังกฤษและฝรั่งเศสขยายความหมาย "คนในบังคับ" ให้กว้างขึ้นทำให้ไทยต้องเสียเปรียบด้านการศาลและอื่น ๆ แก่พวกคนเอเชียที่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและฝรั่งเศสด้วย ถ้าจะพิจารณากันอย่างตรงไปตรงมาจะเห็นว่าผู้แทนของรัฐบาลไทยในสมัยที่ทำสนธิสัญญาไม่เลื่อมล้ากับอังกฤษและฝรั่งเศส คงจะขาดความรอบคอบในการพิจารณาถึงปัญหา "คนในบังคับ" ซึ่งไม่ได้ให้อังกฤษและฝรั่งเศสเขียนคำจำกัดความเกี่ยวกับ "คนในบังคับ" ให้ชัดเจนทำให้ "คนในบังคับ" อาจตีความครอบคลุมอย่างกว้างขวางถึงคนที่ เป็นชาวอังกฤษและชาวฝรั่งเศสแท้ ๆ และคนในปกครองในดินแดนอาณานิคมด้วย ดังนั้นเมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสสามารถยึดเอาดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียเป็นเมืองอาณานิคมและรัฐอารักขาของตน ประชาชนในดินแดนเหล่านี้จึงกลายเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสตามข้อความในสนธิสัญญา พ.ศ. 2398 และ พ.ศ. 2399 ชาวเอเชียดังกล่าวจึงได้รับสิทธิพิเศษทางการศาลคือเมื่อทำความผิดก็ขึ้นศาลกงสุลของประเทศที่ตนอยู่ได้ปกครอง และได้รับสิทธิทางการค้าคือเสียภาษีขาเข้าเพียงร้อยละสามเท่านั้น และยังได้รับผลประโยชน์อย่างอื่นเท่าที่คนอังกฤษและคนฝรั่งเศสแท้ ๆ จะพึงได้รับ สิทธิพิเศษนี้ส่งผลให้คนเอเชียทั้งหลายที่พำนักอยู่ในประเทศไทยมักอ้างตัวเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส หรือแม้แต่คนไทยก็ตาม

¹ ทรงศิริ อัจจอรุณ, "การแก้ไขสนธิสัญญา...", หน้า 69

ชาวเอเชียที่เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส (The Asian British and the Asian French Subjects) จึงแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ชาวเอเชียที่เป็นคนในอาณานิคม หรือในดินแดนอารักขา

ก. ชาวเอเชียในบังคับอังกฤษ ได้แก่ ชาวอินเดีย หม่า มลายู ไทยใหญ่ กระเหรี่ยง และตองซู่¹ เป็นต้น

ข. ชาวเอเชียในบังคับฝรั่งเศส ได้แก่ ชาวเขมร เวียดนาม ลาว เป็นต้น

2. ชาวเอเชียที่เป็นพลเมืองของประเทศเอกราชซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนไทย เช่น ชาวจีน และชาวไทยเจ้าของประเทศซึ่งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าเกียรติภูมิของชาติ จึงพากันมาสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ทั้ง ๆ ที่บุคคลเหล่านี้ไม่สมควรจะได้รับการยอมรับว่าเป็นคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะมิใช่ชาวอาณานิคมตามนัยของสนธิสัญญาแต่ทั้ง อังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็ไม่สนใจต่อความจริงในเรื่องนี้จึงยอมให้คนเหล่านั้นจดทะเบียนเป็นคนในบังคับเพื่อจะได้เพิ่มจำนวนคนในบังคับให้มากขึ้น

¹ตองซู่ เป็นชนเผ่าหนึ่งอยู่ในเขตพม่า แต่งกายครึ่งพม่าครึ่งไทยใหญ่ คือโพกศีรษะด้วยผ้าดำ ล้อมเสื้อสีดำ ผ่าอกกลางแบบเสื้อก๊วยเอง นุ่งโล่รังดาตารางโต ๆ หรือกางเกงกันหย่อน ล้อมรองเท้านั่งกระบือห้วงอน ภาษาที่ใช้พูดเป็นภาษาหนึ่งต่างหากคล้ายพม่า บ้านเรือนคล้ายชาวไทยใหญ่ในรัฐฉานตลอดจนจารีตประเพณี อ้างจาก สุริรัตน์ เกียรติวนาพันธ์, "บทบาททางด้านการเมืองและการปกครองของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 121.

ความพยายามของอังกฤษและฝรั่งเศส ที่จะเพิ่มจำนวนคนเอเชียในบังคับ

อังกฤษและฝรั่งเศส แสดงที่ท่าอย่างมาในการที่จะเพิ่มจำนวนคนเอเชียในบังคับ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของตนที่กำลังแผ่ไพศาลเป็นที่นิยมของพลเมืองซึ่งจะเป็นการเพิ่มบารมีและศักดิ์ศรีของประเทศตนให้มีอำนาจในการต่อรองกับรัฐบาลของประเทศไทย¹

ดังนั้นอังกฤษและฝรั่งเศส จึงพยายามเกลี้ยกล่อมชาวเอเชียที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะชาวจีนให้เข้ามาสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นการง่ายกว่าที่จะชักชวนชาวไทยซึ่งเป็นพลเมืองแท้จริงของประเทศอยู่แล้ว ทำให้มีชาวจีนจำนวนมากพากันมาจดทะเบียนเป็นคนในบังคับของประเทศทั้งสองมากขึ้น ภายหลังจากชาวไทยก็ได้สมัครเป็นคนในบังคับด้วยเช่นกัน จึงทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสมีคนในบังคับเพิ่มขึ้น คือประมาณ พ.ศ. 2437 มีคนในบังคับอังกฤษประมาณ 10,000 คน และคนในบังคับฝรั่งเศสประมาณ 6,000 คน² ต่อมากองสุลต่านฝรั่งเศสพยายามชักชวนให้คนเอเชียไปจดทะเบียนเป็นคนในบังคับมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ใน พ.ศ. 2450 (1907) มีคนในบังคับฝรั่งเศสประมาณ 185,000 คน³

¹ พลตูล อังกินันท์, บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (นครหลวง : ประสภังการพิมพ์, 2515), หน้า 2-3 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่กิมฮวย คุณวัดณี ณ ฌาปนสถานกองทัพก วัดโล่ห์นัสวิหาร วันที่ 23 เมษายน 2515)

² แกมลูช นูมันนท์, "การเจรจาทางการทูต....," หน้า 2-3.

³ สุพิณศิริ วรสายัณห์, "การปกครองแบบเทศาภิบาล : มณฑลสุรพา" มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2524), หน้า 250.

แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไทยไม่มีวิธีการที่จะควบคุมการจดทะเบียนคนในบังคับต่างประเทศอย่างจริงจัง จึงทำให้ฝรั่งแค่ลสามารถเพิ่มจำนวนคนในบังคับได้มากมายเช่นกัน และคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งแค่ลเหล่านี้กลายเป็นปัญหาแก่รัฐบาลไทย

ชาวฝรั่งแค่ลที่มีบทบาทมากในการเพิ่มจำนวนคนในบังคับฝรั่งแค่ลโดยเฉพาะชาวเอเชียใต้แก่ นายปารี (ม.ปารี) ดังจะเห็นได้จากรายงานของนายบุนเซน (Bunsen) ซึ่งดำรงตำแหน่งราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยเมื่อไปถึงลอร์ด คิมเบอร์ลี (Lord Kimberly) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของอังกฤษ ลงวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2438 (1895) มีใจความว่า

...นายปารี (ราชทูตฝรั่งแค่ลประจำประเทศไทย) ได้อุทิศพลังส่วนใหญ่ของเขาไปในเรื่องการจดทะเบียนคนในบังคับ สำนักงานของเขาได้มีผู้ส่งขบวนแห่เข้ามา เพื่อขอจดทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งแค่ลทุกวัน...¹

การจดทะเบียนเป็นคนในบังคับฝรั่งแค่ล มีวิธีการดังนี้ คือ เจ้าหน้าที่ฝรั่งแค่ลสอบถามคนที่มาขอจดทะเบียนขอเป็นคนในบังคับแล้วบันทึกเป็นหลักฐาน 1 ชุด และออกหนังสือประจำตัวคนในบังคับไว้ 1 ฉบับ ให้คนที่มาขอจดทะเบียนเก็บไว้กับตัว เรียกว่า "หนังสือประจำตัว" ประกอบด้วย

1. จำนวนเลขประจำตัว	2. วันเดือนปีที่จด
3. ชื่อคนที่จด	4. ชำติของคนที่จด
5. อายุของคนที่จด	6. ตำบลที่เกิดของคนที่จด
7. ชื่อบิดา	8. ตำบลที่เกิดของบิดา
9. ปีของคนที่จด	10. ตำบลที่เกิดของปู่
11. ที่ตั้งบ้านเรือนของคนที่จด	12. ขนาดสูงของคนที่จด
13. ตำนานของคนที่จด	14. จดหมายเหตุเป็นนายกองของคนที่จด ²

¹Manich Jusai, History of Thailand and Combodia (Bangkok : Chalermnit, 1970), P. 189 .

²กคช., ร. 5 ผ. 19/9 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ-ร. 5 ที่ 80/11067

ในการรับสมัครคนเอเชียเป็นคนในบังคับ บางครั้งทางกงสุลก็ไม่ตรวจสอบหลักฐานให้ดีกว่าบุคคลนั้นมีสิทธิจะจดทะเบียนได้หรือไม่ เช่น กรณีสินแพฟาง (หลวงจิโนชนารักษ์) แอบไปจดทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษไว้เมื่อทำกาซีฟันอยู่ที่ภูเก็ต เกิดติดค้างเงินหลวงไว้จำนวนมากจึงหลบหนีไปพึ่งสถานทูตอังกฤษที่เมืองปีนังในฐานะคนในบังคับ ทางการทูตนำหลักฐานมายืนยันว่าเป็นสินที่พำนักอยู่ในประเทศไทยนานแล้วจนได้รับพระราชทานหมายตั้งเป็นขุนนางไทยก่อนที่จะลอบไปทำหนังสือเป็นคนในบังคับอังกฤษเสียอีก ดังนั้นสินแพฟางจึงเป็นคนในบังคับไทยมิใช่คนในบังคับอังกฤษ¹

กรณีเช่นนี้เกิดเป็นประจําเพราะทั้ง อังกฤษและฝรั่ง แต่ละมุ่งหวัง เพียง เพิ่มจำนวนคนในบังคับของตนให้มากขึ้นไม่ว่าบุคคลเหล่านั้นจะสมควรเป็นคนในบังคับหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่ง แต่ละจำนวนมากเหล่านี้จึงกลายเป็นปัญหาของรัฐบาลไทยที่จะต้องแก้ไขต่อไป

ปัญหาของรัฐบาลไทยที่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่ง

เมื่อจำนวนคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่ง แต่ละเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยที่ทางรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่สามารถที่จะยับยั้งการเพิ่มจำนวนของคนในบังคับได้ สิ่งก็ตามมากคือ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะการที่ชาวเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่ง แต่ละได้กระทำขึ้นทั้งที่อาจตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดที่บุคคลเหล่านี้เป็นผู้กระทำผิด กงสุลของอังกฤษหรือฝรั่ง แต่ละจะยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้อง ในบางครั้งทำให้ปัญหาเล็กน้อยกลายเป็นปัญหาใหญ่ เพราะกงสุลถือโอกาสแสดงอำนาจของตนเป็นการ เตือนรัฐบาลไทยให้ระมัดระวังในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ

ปัญหาของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่ง แต่ละ สามารถแยกเป็นประเด็นใหญ่ได้ 4 อย่าง คือ

¹ กขย, ร. 5 ต. 21/1 เรื่องสินแพฟางหรือหลวงจิโนชนารักษ์ รับทำกาซีฟันเมืองภูเก็ต เงินหลวงติดค้างแล้วหลบหนีไปเข้าสปีเยกอังกฤษ (22 ก.ค. - 13 ก.ย. 109).

1. ปัญหาทางด้านการเมืองและการปกครอง
2. ปัญหาทางด้านการค้า
3. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ
4. ปัญหาทางด้านสังคม

1. ปัญหาทางด้านการเมืองและการปกครอง

ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลไทยประคับประคองอยู่รอด บางประการในการบริหารประเทศ ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส คือ

ก. การอ้างตัว เป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส

เมื่อเกิดมีเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดต้องเสียผลประโยชน์ไม่ว่าทางการเมือง การค้า เศรษฐกิจ หรืออื่น ๆ ชาวเอเชียและชาวไทยบางคนจะอ้างว่าตนเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เพื่อขอให้อำนาจกงสุลของอังกฤษและฝรั่งเศสช่วยคุ้มครองตนและเตือนเจ้าหน้าที่ไทยทางอ้อมที่จะต้องปฏิบัติต่อตนอย่างดี เพราะมิฉะนั้นกงสุลฝรั่งเศสอาจจะฟ้องร้องว่าเจ้าหน้าที่ไทยละเมิดอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาเกี่ยวกับคนในบังคับ **ผู้ที่อ้างตนเป็นคนในบังคับมักจะปลอบความล้มเหลวเพราะกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสมีปฏิกริยาอย่างเต็มชดในการที่จะปกป้องบุคคลเหล่านั้น** ทั้ง ๆ ในบางกรณีเมื่อทางการไทยลอบลวนปรากฏแน่ชัดว่าผู้ที่อ้างตนเป็นคนในบังคับมิใช่สัญชาติที่จะได้รับการจดทะเบียนเป็นคนในบังคับ เช่น เป็นคนไทยโดยกำเนิด เป็นต้น แต่ทางฝรั่งเศสก็ตั้งต้นที่จะช่วยเหลือบุคคลดังกล่าวให้ได้สิ่งต่าง ๆ ที่ทำทุกความ จนบางครั้งทางการไทยเกรงว่าจะเป็นการเสียเหตุให้ฝรั่งเศสได้ฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงทางการเมืองในไทยได้

ดังนั้นจะเห็นตัวอย่างจากกรณีที่ มร. ปง โปต์ กงสุลฝรั่งเศสแจ้งเรื่องแก่กระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 122 ว่า นายพลอย คนในบังคับฝรั่งเศสออกไปศึกษาอยู่หลังบ้านในคืนวันที่ 10 พฤศจิกายน ร.ศ. 122 และถูกคนลอบทำร้าย ช้ายังถูกฝ่ายบ้านเมืองจับกุมตัว จึงขอให้ทางไทยรับปล่อยตัวนายพลอยให้เป็นอิสระโดยเร็ว ตามการพิจารณาได้ส่วนของไทยปรากฏว่านายพลอยถูกพนักงานอัยการ โจทก์ยื่นฟ้องฐานลอบทำร้ายนายอิมมีบาดผลล่าช้ามาก ในขั้นต้นของการพิจารณาจำเลยให้การว่าสังกัดทหารเรือ เมื่อถึงขั้นสืบพยาน จำเลยกลับร้องว่าเป็นคน

ในบังคับฝรั่งเศส เค็ลและได้อ้างหนังสือสำคัญ (Certificat D' Inscription) ลงวันที่ 30 สิงหาคม ร.ศ. 114 ว่า เป็นชนชาติเขมรเกิดที่ปากท่อ แขวงเมืองราชบุรี บิดาชื่อ นายอ่อน เกิดที่เมืองกำแพงเพชร หลังจากอัยการโจทก์ทำการสอบสวนได้ความว่าทั้งบิดาจำเลยและตัวจำเลยเป็นทหารเข้าเวรมากกว่า 10 ปี และตัวจำเลยเวลานี้สังกัดราล์มอยู่ที่กองมือ ซึ่งเป็นพยานอยู่ชัดเจนว่านายพลอยเป็นทหารเรือจริง¹ เหตุการณ์นี้แสดงว่ากงสุลฝรั่งเศส เค็ลทำงานผิดพลาด มิได้ตรวจดูหลักฐานให้รอบคอบก่อนที่จะรับไว้เป็นคนในบังคับของตน เพราะกงสุลหวังแต่จะเพิ่มจำนวนคนในบังคับให้มากขึ้น แม้ว่าทางไทย มีสิทธิจะชำระความนายพลอยตามกฎหมายไทย แต่ทางกงสุลฝรั่งเศส เค็ลก็เข้ามายุ่งเกี่ยวและเร่งรัดให้ปล่อยนายพลอย ในที่สุดทางการไทยจึงตกลงเนรเทศนายพลอยออกไปจากราชอาณาเขตไทย

กรณีทนายแดงวิวาทกับนายสี เมื่อถูกเจ้าหน้าที่สืบกรมเพื่อลงโทษ นายแดงอ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เค็ลแต่ไม่มีหลักฐานแสดงต่อเจ้าหน้าที่ ทางเจ้าหน้าที่จึงต้องแจ้งสถานกงสุลให้ทราบ² ปรากฏว่าเป็นการกล่าวอ้างลอย ๆ เจ้าหน้าที่ไทยต้องเสียเวลาในการปฏิบัติราชการ เพราะต้องตรวจสอบหลักฐานต่าง ๆ จนสามารถยืนยันได้ว่านายแดงมิใช่คนในบังคับฝรั่งเศส เค็ลที่แท้จริง หรือกรณีที่บ้านสิน เชียงซึ่งอยู่ที่เมืองพระตะบองถูกคนร้ายบุกปล้นเก็บทรัพย์สินไปได้หลายอย่าง เจ้าหน้าที่ได้ติดตามสืบคนร้ายพร้อมของกลางเพื่อนำมาลงโทษ แต่คนร้ายอ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เค็ลไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่ไทยพิจารณาคดีจนกว่ากงสุลฝรั่งเศส เค็ลจะรับทราบเรื่องราว³

¹ กขช., ร. 5 ต. 13.22/13 ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ ทูลกรมขุนต๋มมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 117.

² กขช., ร. 5 ต. 5 เรื่องคนไทยอ้างตัวเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เค็ล (9-17 มิ.ย. 113) ..

³ กขช., ร. 5 ม 5 เรื่องผู้ร้ายอ้างตัวเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เค็ลปล้นบ้านสิน เชียง ที่เมืองพระตะบอง

ตามรายงานของพระยาศุภการธรรณิทร ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง แสดงให้เห็นว่า ฝรั่งเศสเคยพยายามขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในมณฑลเขมร¹ โดยใช้สถานกงสุลเมืองพระตะบอง เป็น กองบัญชาการ มีกงสุลเป็นผู้ดำเนินการโดยใช้ข้ออ้าง เรื่องคนในบังคับเป็นข้ออ้างในทุกเรื่อง เพื่อ จะทำให้อำนาจกงสุลคุ้มครองคนที่จะเข้าไปหากงสุล ลายลับของพระยาศุภการธรรณิทรแจ้งว่าการ ดำเนินงานของสถานกงสุลเมืองพระตะบองอยู่ภายใต้คำสั่งจากปารีส ดังจะเห็นได้จากรายงาน ความว่า

...กรุงปารีสได้มีโทรเลขส่งมาถึงกงสุล (นายเปเลกรินี-Pellegrini) ว่าในเวลาที่นี่ที่ เมืองพระตะบองและเสียมราฐนั้น จะคิดเอาอย่างไม่สำเร็จได้ เพราะฉะนั้นให้กงสุลเร่งจัดการ วางอำนาจฝรั่งเศสให้เต็มเมืองโดยแข็งแรง...²

บางกรณีข้าราชการไทยก็อ้างตัวเป็นคนในบังคับ เช่น กรณีหลวงประสมนคร (สินเปกฮี่) ร่วมมือกับพรรคพวกซึ่งมีพวกจีนเมืองภูเก็ตสนับสนุนบุกปล้นที่พักของผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ และฆ่า พระยาอิศราธิไชย ใน พ.ศ. 2422³ เพื่อต้องการเป็นผู้เก็บภาษีเมืองกระบี่ตามสัญญาว่าจ้างของ ผู้ว่าราชการเมืองนครคีรีธรรมราชซึ่งสูญเสียผลประโยชน์ในการเก็บภาษีอากร และอำนาจทางการ ปกครอง เมื่อพระยาอิศราธิไชยเป็นผู้ว่าราชการเมืองสุทธานิเมืองกระบี่ ซึ่งขึ้นกับเมืองนครคีรี

¹ ประกอบด้วย เมือง เสียมราฐ พระตะบอง และคีรีโสภณ

² กคช. ร. 5 ผ. 20/27 พระยาศุภการธรรณิทร-กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ โทรเลขที่ 261 25 พ.ย. 122 (1903) .

³ กคช. , ร. 5 สุ่มดพิเศษ ล.ค. 1240-1241 เล่ม 4 สารตราเจ้าพระยาอัครมหา เลื่อนาบดี ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ไม่ปรากฏวันที่) เมษายน 2422 หน้า 1-5.

ธรรมราช¹ ทางราชการไทยไม่กล้าลงโทษผู้กระทำผิดรุนแรง เพราะหลวงประจิมนครได้ร้องต่อ
กงสุลอังกฤษว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ และกลับคำให้การว่าไม่พอใจที่ผู้ว่าราชการเมืองกระบี่เรียก
เก็บค่าธรรมเนียมผูกปิ่นในอัตราสูง พวกจีนที่อยากจนเกิดความเดือดร้อนจึงรวมกำลังกันฆ่า ข้าหลวง
ใหญ่² ต้องลี้ภัยมาขึ้นศาลกงสุลที่กรุงเทพฯ³ ปัญหาความวุ่นวายต่าง ๆ บริเวณฉะตลภูเกิดขึ้นทำ
ความลำบากในการปกครองแก่ข้าราชการไทยมักเกิดการแย่งชิงผลประโยชน์กันเองระหว่างชาวจีนที่
มีอิทธิพลและเมื่อเจ้าหน้าที่ของไทยเข้าดำเนินการรักษาความสงบเรียบร้อย สืบตัวผู้กระทำผิดได้ก็มัก
อ้างว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษเพื่อประโยชน์ทางการค้า และสิทธิในทางการศาลที่ไม่เสมอภาคตาม
สนธิสัญญาบาวริง⁴

¹ สุนทร หิรัญวงษ์, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ติในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2434-2453" มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ, หน้า 310.

² คือพระยามนตรีสุริยวงศ์ (อิน บุนนาค)

³ กอล., ร. 5 สุ่มตพิเศษ จ.ศ. 1240-1241 เล่ม 4 จดหมายกราบบังคมทูลของ
พระยาอัครภูงคตทิสรักราช 11 เมษายน 2422.

⁴ สุนทร หิรัญวงษ์, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ติ...", หน้า 311.

บทบาทของกงสุลฝรั่งเศส เค้สที่พยายามช่วยเหลือคนเอเชียในบังคับของตน ทำให้ผู้ปกครองบ้านเมืองของไทยมีปัญหาอยู่เสมอว่าจะจัดการอย่างไรต่อเรื่องที่เกิดขึ้น เช่น พระยาศุภการธรรมดินทร์ รายงานมายังกระทรวงมหาดไทยว่ามีคนญวนจำนวนมากอ้างตัวว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส เมื่อเจ้าหน้าที่ไทยไปทวงเงินก็ไม่ยอมชำระเงิน เจ้าหน้าที่ต้องไปฟ้องร้องต่อกงสุล ๆ ก็พูดจาบิดเบือนไม่ยอมชำระความให้ พวกเจ้าหน้าที่จึงร้องเรียนต่อพระยาศุภการธรรมดินทร์ซึ่งก็ไม่ว่าจะทำอย่างไรจึงรายงานมาให้ทราบ¹

การที่กงสุลทั้ง อังกฤษและฝรั่งเศส เค้สพยายามพิทักษ์รักษาผลประโยชน์และปกป้องการกระทำผิดของบุคคลซึ่งอ้างว่าเป็นคนในบังคับของตนทั้ง ๆ ที่บางครั้งก็ไม่ใช่นั้น เนื่องจากกงสุลต้องการแสดงความเห็นอกเห็นใจผู้ที่กำลังตกอยู่ในภาวะลำบาก เมื่อกงสุลช่วยพวกเขาได้จะทำให้เขาเกิดความศรัทธาและจงรักภักดีต่อกงสุลมากขึ้น ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้จดทะเบียนเป็นคนในบังคับก็จะรับเข้ามาสมัครเป็นคนในบังคับ เป็นการเพิ่มจำนวนคนในบังคับให้มากขึ้น ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องมือต่อรองอำนาจกับทางรัฐบาลไทยได้ เพราะทางเจ้าหน้าที่บ้านเมืองของไทยไม่ค่อยกล้าจะจัดการอย่างรุนแรง เพราะเกรงการกระทบกระทั่งทางการเมืองกับอังกฤษและฝรั่งเศส เนื่องจากอิทธิพลของกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสมีมาก ดังนั้นปัญหาเรื่องการอ้างตัวเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของชาวเอเชียซึ่งเข้ามาค้าขายและพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยจึงเป็นปัญหาต่อการปกครองของรัฐบาลไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก

ข. การที่กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศส เค้สสนับสนุนการละเมิดกฎหมายของคนในบังคับของตนในดินแดนไทย

¹ กคช., ร. 5 ฝ. 20/27 พระยาศุภการธรรมดินทร์ - กระทรวงมหาดไทย โทรเลขที่ 231 11 พ.ย. 122 (1903)

เจ้าหน้าที่ปกครองของไทยต้องเสียเวลาในการคอยป้องกันการละเมิดกฎหมายของคณะเยยในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสในเรื่องต่างๆ เช่น การเกลี้ยกล่อมคนไทยให้เข้าเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีไปถึงพระเจ้านั่งงยา เฮอร์กรมหลวงตำราข่านูภาพ เล่นาบตีกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 13 ตุลาคม ร.ศ. 124 มีใจความว่า

...พวกลาวในบังคับฝรั่งเศสจะมาตรวจบ้านห้วยโล่ บ้านคันทิว้า แลบ้านกัมยาง ในพระราชอาณาเขต แลเกณฑ์ให้ราษฎรในบ้านเหล่านี้ไปปลูกทำฝ้ายรับฝรั่งเศส ซึ่งกรมขุนสุรพลธิเบประสังค์ได้ส่งไปไม่ให้คนเหล่านี้ฝ้ายบังคับขยู่...¹

พระราชหัตถเลขาอีกฉบับหนึ่งลงวันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 124 แจ้งว่า ทรงได้รับรายงานจากกรมขุนสมมตอมรินทร์ ความว่า

...นายคำ นายพิมพ์ ลาวอ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสจะมาเกลี้ยกล่อมพวกลาว แขวงเมืองนครนายก ให้รับหนังสือเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส... ซึ่งเรื่องนี้ทางการไทยรับสั่งเจ้าหน้าที่ไปสอบสวนเพื่อจะหาหลักฐานแจ้งต่อกงสุลฝรั่งเศสให้ทราบเรื่อง เพื่อจะได้ควบคุมคนในบังคับให้อยู่ในกฎเกณฑ์ที่วางไว้²

พระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 29 กรกฎาคม ร.ศ. 125 ทรงมีถึงพระยาตรีสุเทพ อ้างตามหนังสือกระทรวงมหาดไทย ซึ่งลงวันที่ 25 กรกฎาคม ตกเดียวกัน มีใจความว่า

¹ กระทรวงมหาดไทย, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่มที่ 2 ภาคที่ 3 (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, 2513), หน้า 225 .

² เรื่องเดียวกัน

... เรื่องฝรั่ง เค็ลส์จัดการ เกลียก ล้อมราชฐานที่บ้านท่าโลม เห็นว่าที่กรมตำรวจราชานุภาพได้มีตราส่งไปไม่ให้คนของเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับวุ่นวายในตำบลท่าโลมนั้นดีแล้ว เรื่องนี้ควรบอกให้กรมทำรับทราบไว้ด้วย...¹

การเพิ่มจำนวนคนในบังคับด้วยวิธีการ เกลียก ล้อมหรือใช้กำลังบีบบังคับให้คนในราชอาณาจักรไทยจดทะเบียนเป็นคนในบังคับ จะเห็นได้จากพฤติกรรมส่วนใหญ่ของทางฝรั่งเค็ลส์ โดยเฉพาะในเขตปกครองของฝรั่งเค็ลส์ เช่น เมืองสังทบุรี และตราดในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เช่นการปล่อยให้พวกอั้งยี่ซึ่งเป็นคนในบังคับ ก่อการเดือดร้อนแก่ประชาชนเป็นการบีบบังคับให้คนจีนในสังทบุรีต้องล้มคร เป็นคนในบังคับฝรั่งเค็ลส์ทางอ้อม และยังให้คนในบังคับเกี่ยว เกลียก ล้อมชักชวนคนรู้จักให้เข้าเป็นคนในบังคับอีกต่อหนึ่ง วิธีนั้นนับว่าได้ผลมาก² เพราะมีรายงานจากผู้ว่าราชการจังหวัดแจ้งมาว่า

...ต่อมามีคนจีนที่เป็นคนในบังคับฝรั่งเค็ลส์ออกเที่ยว เกลียก ล้อมจีนในพื้นที่เมืองสังทบุรี ได้มาลงชื่อเป็นคนอยู่ในบังคับฝรั่งเค็ลส์วันละ 20 คน บ้าง 30 คน บ้าง คิดประมาณไม่ต่ำกว่า 1,000 คน จีนพวกนี้เป็นจีนนอกบ้าง บุตรจีน หลานจีน ซึ่งเกิดในเมืองไทย เป็นคนในบังคับทั้งสิ้น...³

การกระทำดังกล่าวของคนจีนในบังคับฝรั่งเค็ลส์เป็นการกระทำที่ทางกงสุลฝรั่งเค็ลส์สนับสนุนทั้ง ๆ ที่สังทบุรีเป็นเมืองในอาณาเขตไทยเพียงแต่ในช่วงนั้นฝรั่งเค็ลส์ยึดครองอยู่ (พ.ศ. 2436-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 444.

² พลจตุร อังกินันท์, บทบาทชาวจีน..., หน้า 83.

³ กจข., ร. 5 น 10 ข/5 สำนวนจดหมายกราบบังคมทูลของพระยาวิเชียรขัตติ ผู้ว่าราชการจังหวัดสังทบุรี 13 กันยายน ร.ศ. 114

2446) เป็นผลมาจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ระหว่างไทยและฝรั่งเศส¹ แต่ฝรั่งเศสก็ถือโอกาส
เพิ่มจำนวนคนในบังคับโดยที่ทางการไทยไม่อาจจะขัดขวางได้ เพราะเกรงว่าฝรั่งเศสอาจจะใช้เป็น
ข้ออ้างในการยึดเวลาปกครอง สันทอน หรืออาจจะมุ่งยึดครองดินแดนในแถบนี้เป็นการถาวรดังเช่น
แถบลุ่มแม่น้ำโขงก็ได้ถ้าสถานการณ์อำนวยให้²

นอกจากนั้นกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสยังให้การช่วยเหลือคนในบังคับผู้กระทำความผิดในโทษหนัก
คดีโดยเข้ามาอาศัยอยู่ในสถานกงสุล เช่น อาแดงผาด คนในบังคับฝรั่งเศสผู้เงินหลวงรักดีพานิช
2,000 บาท เมื่อเจ้าหน้าที่วงเงินก็มีไปอยู่ในกงสุลฝรั่งเศส (เมืองพระตะบอง) ซึ่งมีลูกหนีหนี้
เจ้าหน้าที่หลายคนมาหลบอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ต่อมากงสุลเปเลกรีนถูกย้ายกลับไปฝรั่งเศสก็พาอาแดงผาด
และลูกหนี้อีกหลายคนไปด้วย พวกเจ้าหน้าที่พากันมาร้องเรียนพระยาคทการธรรณิกร³

อีกรายหนึ่งคือ นายแขก และอาแดงโนวี ผู้เงินตั้งค่าหม เป็นเงิน 400 บาท โดย
สัญญาว่าจะนำข้าวสาร 500 ถัง เขมรมาใช้ เมื่อถึงกำหนดแล้วไม่ยอมใช้ เจ้าหน้าที่จึงฟ้องศาล
จำเลยยอมรับว่าผู้เงินไปจริง แต่ในขณะที่กำลังไต่สวนคดี จำเลยทั้งสองก็หนีไปอยู่ที่สถานกงสุล
ฝรั่งเศสทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยก็มีหนังสือไปถึงกงสุล ขอตัวจำเลยมาชำระความ ทางกงสุลตอบว่า
ทั้งสองเป็นคนเขมร สัญชาติฝรั่งเศสและมีภักดี (หนังสือสำหรับตัว) ว่าเป็นคนในชาติฝรั่งเศส ศาลไทย

¹ อ่านรายละเอียดได้จาก ศิราภรณ์ สถาปนวรรณนะ, วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 : การ
เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ ประสานมิตร, 2523.

² พลกุล อังกินันท์, บทบาทชาวจีน..., หน้า 83.

³ กช., ร. 5 ผ. 20/28 พระยาคทการธรรณิกร-กระทรวงมหาดไทย โทรเลขที่ 301
14 ร.ศ. 122 (1903) กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ-กรมหมื่นตำรวจราชานุภาพ ที่ 637/10213
26 ร.ศ. 122(1903).

จึงไม่มีอำนาจชำระความและบัดนี้ก็ไม่รู้ว่าไปไหน พบตัวเมื่อไรจะแจ้งให้ทราบ¹ เมื่อเหตุการณ์กลับเป็นอย่างนี้ การชำระความของศาลไทยก็ต้องยุติลง เพราะกงสุลฝรั่งเศสก็ไม่ให้ความร่วมมือ

กงสุลฝรั่งเศส (นายเปเลกรี) ยังพยายามขยายอำนาจของตนเข้ามาในมณฑลเขมรด้วยวิธีการแสดงตนเป็น "ผู้คุ้มครอง" พวกทาสซึ่งส่วนใหญ่คือคนญวนซึ่งกู้เงินคนไทย แล้วยอมเป็นทาสทำงานใช้เจ้าหนี กงสุลฝรั่งเศสยอมให้ใช้สถานกงสุลที่เมืองพระตะบอง เป็นสถานที่คุ้มครองทาส และลูกหนีให้พ้นจากอำนาจการปกครองและศาลของไทย จึงมีพวกทาส ลูกหนี ตลอดจนคนร้ายอาศัยอยู่ในสถานกงสุลเป็นจำนวนมาก²

ดังจะเห็นได้จากกรณี อำแดงกันเตียม ข่าติญวน ชายตัวเป็นทาสนายเฮื่อ เป็นเงิน 12 บาท อยู่กันได้ 5-6 เดือนก็หนีไปอยู่ที่สถานกงสุลฝรั่งเศส นายเฮื่อทำหนังสือร้องเรียนมายังเทศาภิบาล ณ มณฑลเขมร พระยาเสนาภักดี ซึ่งทำหน้าที่แทนเทศาภิบาลในขณะนั้น จึงมีหนังสือถึงนายเปเลกรี ขอตัวอำแดงกันเตียม กงสุลตอบว่า เคยเห็นอำแดงกันเตียมที่สถานกงสุลเมื่อ 2 เดือนก่อน

¹ กขช., ร. 5 ผ. 20/27 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ-กรมขุนลุ่มมตอมรพันธุ์ ที่ 206/10514 31 ธ.ค. 122 (1903) พระยาเสนาภักดี (ทำการแทนเทศา) นายเปเลกรี ที่ 50/1233 3 ต.ค. 122 (1903) นายเปเลกรี-พระยาศทรรธรณินทร์ที่ 75 6 ต.ค. 122 (1903) .

² สุวิทย์ ธีรคำศัพท์, ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 122-126 (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2523), หน้า 342.

ตอนไม่รู้ไปไหน พบเมื่อไรจะแจ้งให้ทราบ¹

จากพฤติการณ์ของกงสุลฝรั่งเศส เค็ลดังกล่าว ทำให้ทักสหมิโบอาศัยอยู่ที่สถานกงสุลมากขึ้น ต่อมากงสุลจึงคิดจะขยายอำนาจของตนออกไปนอกสถานกงสุล จึงทำการสำรวจจำนวนทาสในเมือง พระตะบอง ทราบว่าส่วนใหญ่เป็นชาวญวนและเขมร ซึ่งเป็นทาสของคนไทยโดยเฉพาะข้าราชการ กงสุลจึงมีหนังสือถึงพระยาศุภการธรณินทร์ให้นายทาสส่งรายชื่อทาสมายังสถานกงสุล และปล่อยตัว ให้หมด นอกจากนี้กงสุลยังฟ้องร้องต่อรัฐบาลไทยให้ชำระค่าเสียหายแก่คนในบังคับฝรั่งเศส เค็ลที่ถูก จำตรวนโดยอ้างอำนาจของตนตามสนธิสัญญาระหว่างไทยและฝรั่งเศส พ.ศ. 2399 ในข้อที่ 4
ที่ว่า

...แต่ในบรรดาคนในบังคับฝรั่งเศส เค็ล ซึ่งจะมาอาศัยอยู่ในประเทศสยามก็ต้องบอกเรื่องให้ กงสุลที่กรุงเทพฯ จดหมาย (Register) ไว้ให้...²

และในสนธิสัญญาไทยและฝรั่งเศส พ.ศ. 2436 ข้อ 5 ที่ว่า

รัฐบาลสยามจะต้องส่งให้ตามใจราชทูตฝรั่งเศส เค็ลที่กรุงเทพฯ หรือเจ้าพนักงานฝรั่งเศส ที่พระมแดนนั้น บรรดาคนในบังคับฝรั่งเศส คนญวน คนลาว ชาวอู๋ฝ่งซ่าย ฟากตวันออกแม่น้ำโขง และคนเขมรผู้ที่ต้องกักขังอยู่ในลรรพเหตุใด ๆ นั้นทั้งสิ้น รัฐบาลสยามจะไม่ขัดขวางอย่างใดอย่าง หนึ่งในการที่คนชาวเมืองฝ่งซ่ายฟากตวันออกแม่น้ำโขงนั้น จะกลับบ้านเดิม³

¹ กขช. ร. 5 ฝ. 20/27 นายเอื้อ-เทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลบูรพา สำนเนาที่ 22901 2 ต.ค. 122 (1903) พระยาเสนาภักดี-นายเปเลกรีณี ที่ 56/1323 14 ต.ค. 122 (1903) นายเปเลกรีณี-พระยาศุภการธรณินทร์ ที่ 80 16 ต.ค. 122 (1903) .

² พระยาราชเสนา, ประมวลหนังสือสัญญาใหญ่และอนุสัญญาระหว่างกรุงสยามกับประเทศ ฝรั่งเศส (กรุงเทพฯมหานคร : อมรการพิมพ์, 2516), หน้า 9. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์ตรี โฉน เอี่ยมสุทธา ณ เมรุวัดกลาง สุมทรปราการ วันที่ 24 มีนาคม 2516).

³ กขช., ร. 5 ฝ. 20/27 นายเปเลกรีณี-พระยาศุภการธรณินทร์ ที่ 101 23 พ.ย. 1903

กงสุลฝรั่งเศสเคล่ตีความว่า ทาสก็รวมอยู่ในพวกที่คนไทยจะกักขังไว้ไม่ได้ และโจมตีพระยา
 ศาสดาธรรมที่ว่า ไม่ให้ความยุติธรรมแก่คนในบังคับฝรั่งเศส¹ ทางรัฐบาลไทยแก้ไขสถานการณ์ด้วย
 การประกาศลดค่าตัวทาสตั้งแต่ พ.ศ. 2436 ซึ่งเป็นปีฝรั่งเศสตั้งสถานกงสุลที่เมืองพระตะบอง
 กงสุลฝรั่งเศสก็ตกลง จากเหตุการณ์ที่ทำให้คนในบังคับฝรั่งเศสในมณฑลเขมรนิยมฝรั่งเศสมากขึ้น²

อีกกรณีหนึ่ง คือ อ้ายอิว ผู้ร้ายจรรยาหนีไปอาศัยสถานกงสุลฝรั่งเศสเมืองพระตะบอง
 ทางไทยมีหนังสือไปขอตัว กงสุลไม่ยอมส่งตัวคืนอ้างว่าเป็นคนเขมรในบังคับฝรั่งเศส³ ทางไทยลอบ
 ส่วนพบว่าอ้ายอิวเป็นคนในบังคับไทย เพราะมีแท้มประวัติอยู่ที่กระทรวงมหาดไทย ทั้งยาย แม่
 และอ้ายอิวเกิดในพระตะบอง ส่วนตาเป็นจีนไม่ปรากฏที่เกิด บิดาไม่รู้เป็นใคร⁴ แต่ทางกงสุล
 ฝรั่งเศสไม่ยอมคืนตัวให้ เช่นเดียวกับกรณี "อ้ายกระตัน" ผู้ร้ายแหกคุกหักตรวนหนีเข้าไปอยู่ในสถาน
 กงสุลเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2447⁵

การส่งกลับของกงสุลต่างประเทศโดยเฉพาะกงสุลฝรั่งเศสในเรื่องการที่คนเอเชียใน
 บังคับละเมิดกฎหมายและการปกครองของไทย มักกระทำการอย่างเปิดเผย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการ
 เกี้ยก้อมและบีบบังคับให้พลเมืองไทยเข้าเป็นคนในบังคับ หรือการที่ไต่สถานกงสุลเป็นแหล่งหลบ
 ซ่อนตัวของคนเอเชียในบังคับหรือผู้ที่แอบอ้างตัว ซึ่งกระทำผิดกฎหมายและการศาลของไทย ทาง
 ราชการพยายามจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวแต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เพราะกงสุลพยายามขัดขวาง

¹ เรื่องเดียวกัน

² สุวิทย์ ธีรคำสวัตร, ความสัมพันธ์ไทย - ฝรั่งเศส..., หน้า, 344.

³ กขช., ร. 5 ผ. 20/27 พระยาศาทรรณธรรม - กระทรวงมหาดไทย โทรเลขที่
 287 8 ร.ศ. 122 (1903) .

⁴ กขช., ร. 5 ผ. 20/27 พระยาศาทรรณธรรม - กระทรวงมหาดไทย โทรเลขที่
 281 3 ร.ศ. 122 (1903) .

⁵ กขช., ร. 5 ผ. 20/27 พระยาศาทรรณธรรม - กระทรวงมหาดไทย โทรเลขที่
 287 ร.ศ. 122 (1903) .

ทุกอย่างเพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนคนเอเชียภายใต้การคุ้มครองของตน ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงประลักษ์
ปัญหาการปกครองประเทศซึ่งมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมต่าง ๆ ของกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสที่กล่าว
มาแล้วข้างต้นอยู่เสมอ

ค. การกล่าวหาข้าราชการไทยปฏิบัติหน้าที่ราชการไม่ยุติธรรม

คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสแต่ละก็มีปัญหาขัดแย้งกับคนไทย หรือคนในบังคับ
ต่างประเทศอื่น ๆ เมื่อได้รับผลประโยชน์น้อยกว่าที่ควรก็ไม่พอใจจึงกล่าวหาว่าข้าราชการไทยไม่
ให้ความยุติธรรม และความเสมอภาคแก่พวกตน

ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาไปถึง
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ว่าทรงได้รับหนังสือแจ้งมาจากกรมขุนสมมตอมรพันธ์
ลงวันที่ 23 กรกฎาคม ร.ศ. 125 ว่า

...นายฮุย ทหารเรือบุกเข้าไปในที่ดินฝรั่งเศส และกล่าวคำหยาบฮับให้นายฮุย
ว่าได้สั่งให้พระยาวิเชียรดิษฐ์สืบสวนเหตุเดิมได้ความว่า นายฮุยไม่พอฮวยใคร่พวกทหารเรือ
จึงแสลงหาเหตุฟ้องแลเป็นผู้ยื้อหาเหตุมาแต่ไร ๆ แล้ว...คนอย่างนั้นยังมีอยู่แล้ว จะจุดไฟไม่
รู้หยุด ควรจะระวัง ถ้ามีท่วงที่ได้ปรากฏความทุจริตของนายฮุยก็ให้ได้เป็นที่พูด จะได้พูดบ้าง
1
...

จะเห็นว่าเป็นการแสลงใส่ร้ายข้าราชการไทย เพราะไม่พอใจเป็นการส่วนตัว ซึ่งอาจ
จะนำไปสู่ความยุ่งยากได้ถ้าหากว่าคนเอเชียในบังคับฝรั่งเศสอื่น ๆ จะพากันกระทำตาม อาจจะเป็น
เรื่องใหญ่ ถ้ากงสุลฝรั่งเศสเข้าเกี่ยวข้อง ดังเช่นกรณีที่ถูกบุตรฝรั่งเศสยื่นฟ้องกล่าวหาว่าข้า
หลวงเมืองนครไชยศรี และ ม.ร.ว. เล็ก กับทหารที่มีอาวุธครบมือบุกเข้าไปจับตัวฮุยฮ้อ กับ
ผู้ล่อนคำสนาซึ่งอยู่ในบ้านบาทหลวงฟอรัลเวล ที่เมืองนครไชยศรี และพูดอยู่กรรโชกใช้ถ้อยคำหยาบ

¹พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5...., หน้า 271

ข้าต่อบาทหลวง หลายประการ¹ ทางฝ่ายไทยได้ทำการล่อลวงได้ความว่า สีนอยเข้าไปทำนาในที่
ดินของสินบุด้อ ซึ่งต้องโทษจำคุกอยู่ ครั้นสินบุด้อเห็นโทษจึงขอส่วนแบ่ง สีนอยไม่ให้ สินบุด้อจึงกล่าว
หาว่าสินบุด้อลักทรัพย์ของตน บาทหลวงจึงให้สินบุด้อจับตัวสินบุด้อมาลงโทษ พรรคพวกของสินบุด้อจับ
ตัวอาแดงยาเมียบของสินบุด้อ บาทหลวงจึงให้สินบุด้อไปหาอ้างว่าจะช่วยไกล่เกลี่ย เมื่อสินบุด้อไปหา
กลับถูกบาทหลวงจับกุมล่อลวงโซไว้ และปล่อยอาแดงยา เมื่อกินสินบุด้อเป็นอิสระจึงยื่นฟ้องต่อศาล ศาลจึง
ให้จับกุมสินบุด้อ แต่บาทหลวงอ้างว่าสินบุด้อควรจะฟ้องตนซึ่งเป็นผู้ใช้สินบุด้อ ข้าหลวงมณฑลนคร
ไชยศรีชี้แจงว่าบาทหลวงไม่มีอำนาจที่จะเอาราษฎรไปทำการลงโทษโดยพลการ สีนบุด้อก็ควรฟ้อง
ต่อศาล เมื่อพิจารณาคดีเสร็จแล้ว ปรากฏว่าข้าหลวงไทยไม่ได้ตำว่าบาทหลวงตามข้อหา²

กรณีพิพาทเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานกระแสพระ
ราชดำริว่า

...พิเคราะห์มูลเหตุเรื่องนี้ สีนบุด้อคงจะได้ไปเป็นคนเข้ารีตครั้งหนึ่งจริง บาทหลวงจึงใช้
อำนาจตามที่เคยใช้แก่พวกเข้ารีตทั้งหลาย ซึ่งเราไม่ยอมรับรองว่าบาทหลวงมีอำนาจทำทางที่
จะล่อลวงก็มีอยู่ แต่การซึ่งพูดจากันกับผู้ฟังหูเดียว เช่น กงสุลฝรั่งเศสเป็นการลำบากยิ่งกลัอ้างว่า
พวกนี้จะทำความยุ่ง ๆ ขึ้นไว้ น่าจะเป็นเหตุประกอบเรื่องราวอะไรก็ได้ตามฤดูกาล ขอให้คิด
อ่านแก้ไขให้จงดี...³

แสดงให้เห็นว่าทางกงสุลฝรั่งเศสไม่ได้ล่อลวงเรื่องราวอะไรทั้งสิ้นว่ามีความเป็นมา
อย่างไร เมื่อรู้ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับคนในบังคับก็รับพิทักษ์ประโยชน์แก่คนของตน ซึ่งเป็นผู้ที่กระทำ
ผิดกฎหมายโดยขาดการไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน

¹ กขช., ต. 13.7/13 จดหมาย ม.ร.เฟรองกี ถึงเลขาธิการกระทรวงการต่างประเทศ
ประเทศไทย ลงวันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 117.

² กขช., ต. 13.7/13 ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวศร์วชิโรปกรณ์ถึงกรมหมื่นสุมมตอมรินทร์
ลงวันที่ 14 มกราคม ร.ศ. 117.

³ กขช., ต. 13.7/13 พระราชหัตถเลขาธิบายที่ 5 พระราชทานกรมหลวงเทเวศร์
วชิโรปกรณ์ วันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 117.

นอกจากนี้ยังมีกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชหัตถเลขาไปถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ โดยทรงอ้างหนังสือจากกรมขุนลุ่มมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ. 123 ว่า

... เรื่องกงสุลฝรั่งเศส เค็ลเมืองน่านกล่าวโทษขุนผลาญโพธิ์รอนว่าสืบอายวงคนในบังคับมา กักขังไว้เกินกำหนด ซึ่งมิสเตอร์โลตรเบล เล่นอว่า ควรย้ายขุนผลาญโพธิ์รอนออกจากเมืองน่าน เพื่อจะตัดทางเหตุการณ์ที่ฝรั่งเศสจะฟ้องร้อง ...¹

ในเรื่องนี้เจ้าหน้าที่ไทยทำการเกินสมควร ทางรัฐบาลจำเป็นต้องยุติเรื่องราวด้วยการย้ายจากสถานที่เดิมไปอยู่ที่อื่นเพื่อป้องกันเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในภายหน้าอีก

ส่วนคนเอเชียในบังคับอังกฤษ มักจะมีกรณีพิพาทกับข้าราชการไทยหรือเจ้านายดินแดนประเทศราชทางเหนือ เช่น เชียงใหม่ ลำพูน เป็นต้น ดังตัวอย่างที่ข้าหลวงอังกฤษประจำแคว้นตะนาวศรีสั่งหนังสือร้องเรียนมายังกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ให้รัฐบาลไทยชำระคดีที่เจ้านายเชียงใหม่ยกทัพไปจับคนในบังคับอังกฤษที่เป็นผู้ขายฆ่าเสีย และแบ่งปันคนในบังคับอังกฤษที่เป็นผู้หญิงและเด็ก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้พระยาจำแลนขึ้นมาเป็นผู้สำเร็จราชการฝ่ายเหนือมีอำนาจชำระคดีที่เกี่ยวกับคนในบังคับ ปรากฏว่าเจ้านายเชียงใหม่ถูกฟ้องเรียกค่าเสียหาย 20,900 รูปี พระยาเขื่อนเจ้าเมืองยวมถูกถอดจากตำแหน่ง ถูกจำคุกและจ่ายค่าเสียหายแก่พี่น้องผู้ตาย²

ปรากฏว่าในบรรดาคดีที่กล่าวหาข้าราชการไทยปฏิบัติหน้าที่ราชการไม่ยุติธรรมหรือไม่ให้ความเสมอภาคแก่ชาวเอเชียในบังคับ ข้อกล่าวหาของทางฝ่ายอังกฤษมีมูลความจริงมากกว่าทางฝรั่งเศสซึ่งมุ่งเอาใจคนในบังคับของตนมากเกินไป จนไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ทั้ง ๆ ที่ผลปรากฏว่าคนในบังคับทำผิดและตั้งข้อกล่าวหาเท็จต่อข้าราชการไทย ซึ่งมีผลให้ทางรัฐบาลไทยต้องเสียเวลา มาสอบสวนข้อเท็จจริง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการบริหารประเทศ

¹ พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5..., หน้า 114.

² กขย., จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 จ.ศ. 1231 เลขที่ 3576 สำนักราถึงผู้สำเร็จราชการฝ่ายเหนือเรื่องความตั้งแกช้นถูกฆ่าตาย

2. ปัญหาทางด้านการศาล

สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้คนเอเชียพากันเข้าไปล้มครืนเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส คือ การได้อภิสิทธิ์ทางการศาล ในเวลาเกิดคดีความไม่ต้องขึ้นศาลของไทย แต่ขึ้นกับศาลกงสุลของประเทศที่ตนสังกัดอยู่ ตามสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2398 และกับฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2399

ในข้อ 2 ของสนธิสัญญาระหว่างไทยและอังกฤษ พ.ศ. 2398 กล่าวว่า

...ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปกปักรักษาชำระตัดสินคนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทัก โทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิดไทยจะทำโทษตามกฎหมายเมืองไทย...คนอยู่ใต้อังกฤษเป็นความกันเอง ไทยก็ไม่เป็นธุระ...¹

และได้มีการขยายความในข้อนี้อีกว่า

...มาตรา 1 มหันตโทษทั้งปวง คนในใต้อังกฤษเป็นความกันเองก็ดี ถ้าคนในใต้อังกฤษเป็นจำเลยของคนใต้อังกฤษ กงสุลอังกฤษจะชำระฝ่ายเดียว...

มาตรา 2 ถ้าเป็นความมโนสำเร่ ถ้าความเล็กน้อย ถ้าคนในใต้อังกฤษเป็นความกันเอง ถ้าคนในใต้อังกฤษเป็นจำเลยของคนในใต้อังกฤษ กงสุลอังกฤษจะชำระฝ่ายเดียว...

มาตรา 3 ว่าในความทั้งปวง ที่ข้างหนึ่งเป็นไทยข้างหนึ่งเป็นอังกฤษ...ถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายไทยชำระคนในใต้อังกฤษเกี่ยวข้อง กงสุลอังกฤษไปฟังความก็ได้ ถ้ากงสุลอังกฤษหยากัญความ เจ้าพนักงานไทยต้องคัดข้อความที่ชำระให้กงสุลอังกฤษ...²

¹ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี...เล่ม 1, หน้า 28.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38

การที่คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสต้องขึ้นศาลกงสุลทำให้ได้เปรียบคนไทยซึ่งหา
ความผิดในกรณีเดียว แต่ได้รับการลงโทษไม่เท่าเทียมกัน เพราะกฎหมายไทยลงโทษรุนแรงกว่า
เป็นเหตุให้คนเอเชียและแม้แต่คนไทยเองต่างก็พากันไปเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เพื่อให้
บุคคลเหล่านี้มีฐานะทางกฎหมายเหนือกว่าคนไทยเจ้าของประเทศแท้ ๆ เสียอีก นับว่าเป็นการ
เสียเอกราชทางการศาลของประเทศไทย

ปัญหาทางการศาลที่เกิดขึ้นเพราะคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสสร้างคามยุ่งยาก
แก่รัฐบาลไทยพอสมควร เนื่องจากสาเหตุที่สำคัญคือไม่ยอมรับอำนาจของศาลไทยว่ามีผลใช้บังคับ
และต้องปฏิบัติตาม ทำให้ศาลไทยในสายตาคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสไม่มีความหมายอะไร
มากนัก เพราะบุคคลเหล่านี้เชื่อฟังกงสุลของชาติที่ตนสังกัดอยู่มากกว่ากฎหมายและคำพิพากษาของ
ศาลไทย ปรากฏว่าบ่อยครั้งก็เดิยวที่ผู้กระทำความผิดอ้างตัวว่าเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศส
พยายามที่จะกระทำการไม่ยอมรับคำสั่งของศาลไทย โดยได้รับการสนับสนุนจากทางกงสุลฝรั่งเศส
หรือเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสคนอื่น ๆ

คดีที่เป็นตัวอย่างคือ คดีระหว่างสินจุ่น โจทก์ และสินเชียง สินโฝ ฮัน จำเลย ถูก
กล่าวหาว่าแย่งชิงเงินและทุบตีโจทก์ ศาลได้ออกหมายเรียกจำเลย แต่จำเลยได้ขัดหมายศาล
อ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส แต่ไม่มีหนังสือสำหรับตัว¹

กรณีนายเพื่อน เป็นผู้ร้ายจัดประตูปอโลตี รัศมะม่วง สักของพระสังฆมโโป 13 รายการ แล้ว
นำไปจำหน่ายไว้กับทหารนายสิบฝรั่งเศส ต่อมาถูกจับตัวได้และรับสารภาพ จึงนำนายเพื่อนมาฝากขัง
ไว้ที่เรือนจำรอส่งฟ้องศาลต่อไป นายเพื่อนยื่นหนังสือสำหรับตัวอ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส แต่
ทางการไทยสืบสวนได้ความว่านายเพื่อนเป็นลูกจีนเกิดในเมืองสันทบุรี จึงไม่สมควรเป็นคนในบังคับ

¹ กจย., ร. 5 ฝ 30/23 เรื่องสินอ้างตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส (6 พ.ศ. 122)

ฝรั่งเศส แต่ นายร้อยโทแบร์และนายปรัก ล่ามฝรั่งเศสพร้อมด้วยทหาร 3 คน มาชิงตัวนายเพื่อนจาก
ที่คุมขังไปยังค่ายทหารฝรั่งเศส¹

ในกรณีนายแยกกับอำแดงโนวี ที่กู้เงินตั้งเค้าเหมแล้วไม่ใช่คนถูกฟ้องศาล แต่ในขณะที่
กำลังไต่สวนคดีหนีไปที่สถานกงสุลฝรั่งเศสที่พระตะบอง กงสุลฝรั่งเศสอ้างว่าศาลไทยไม่มีอำนาจชำระ
ความเพราะบุคคลทั้งสอง เป็นคนในบังคับฝรั่งเศส²

จากคดีที่ยกมาเป็นตัวอย่างดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่อ้างตัวว่าเป็น
คนในบังคับฝรั่งเศสทั้ง 3 กรณี ต่างก็ไม่ได้เห็นความสำคัญของกฎหมายไทย จึงละเมิดอำนาจศาลโดย
ไม่เกรงกลัว เพราะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากกงสุลฝรั่งเศส

แม้แต่กรณีที่ศาลไทยได้ตัดสินคดีเสร็จสิ้นแล้ว คู่ความซึ่งเป็นคนในบังคับต่างประเทศก็ไม่
พอใจ จึงร้องเรียนไปยังเอเจนต์กงสุลอังกฤษที่บึง ทำให้ต้องนำคดีความมาตัดสินใหม่ ดังเช่น
กรณีแยกอิคุสฟู คนในบังคับอังกฤษกล่าวโทษหลวงนรินทร คนในบังคับไทยเกี่ยวกับการทำเหมืองล้า
เขตแดน³ หรือกรณีแยกเทศาภิ บังคับอังกฤษ เป็นโจทก์ฟ้องอำแดงผิน หม้าย คนในบังคับไทยว่า

¹ กจช., ร. 5 ผ. 29.2/7 ฝรั่งเศสแย่งตัวนายเพื่อนไปจากเรือนจำ (9 เม.ย. 122)

² กจช., ร. 5 ผ. 20/27 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ - กรมขุนลุ่มมตอมรพันธุ์
ที่ 206/10514 31 ธ.ค. 122 (1903) นายเปเลกรีณี - พระยาทหารธรรมิทธิ์ ที่ 75 6 ต.ค.
122 (1903).

³ กจช., ร. 5 กท. เล่ม 40, ถึงหลวงนราธิกรฤทธิ์ ข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาภูเกิด
ชำระตัดสินความแยกอิคุสฟูกับหลวงนรินทร.

ข่มเหงรังแกอำนาจฤทธิรยาของตน¹ หรือกรณีล้มกองเกียน คนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ฟ้องสินไหม
คนในบังคับไทยวิวาทเรื่องคลองล่งน้ำ² และกรณีสิ้นหิมธูเถา คนในบังคับอังกฤษ เป็นโจทก์ฟ้องสิน
บบาบารูลิงด้วยเรื่องติดค้างเงินแล้วไม่ชำระ³ ปรากฏว่าคนในบังคับอังกฤษทั้ง 4 ฟ้องร้องไปยังเอเยนต์
กงสุลอังกฤษที่ป็นัง เพื่อให้ตัดสินคดีใหม่ โดยมีข้าหลวงใหญ่ร่วมตัดสินด้วยอีกครั้ง ปัญหาที่นองนี้ยุติ
ลงเมื่อที่ปรึกษาต่างประเทศ มีล้เตอร์โรเบนรอลล์ ประจำอยู่ที่ภูเก็ต⁴ เล่นอให้ฝ่ายไทยแต่งงานายว่า
ความกับชาวต่างชาติได้⁵

นอกจากนั้นคนเอเซียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ยังกล่าวหาข้าราชการตุลาการของ
ไทยไม่ให้ความยุติธรรมในการตัดสินคดี โดยเฉพาะคดีเกี่ยวกับที่ดิน เช่น อำแดงทองคำ ในบังคับ

¹ กชข., ร. 5 กท. เล่ม 36, ถึงหลวงนราธิกรฤทธิ ข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาภูเก็
ชำระตัดสินความแยกเทศนามักับอำแดงสินหม้าย

² กชข., ร. 5 กท. เล่ม 40 ถึงพระอนุรักษโยธา ข้าหลวงให้รับปรึกษาตัดสินความสิน
ไหมกองเกียน โจทก์ สินไหมเก ฉ่าเลย

³ กชข., ร. 5 กท. เล่ม 46, ถึง พระอนุรักษโยธา ข้าหลวง ให้ตัดสินความสิ้นหิม
ธูเถา และสินบบาบารูลิง ถ้าไม่ตกลงให้ส่งกรุงเทพ

⁴ กชข., ร. 5 บ. 9/45, ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศประจำภูเก็ต

⁵ กชข., ร. 5 กท. เล่ม 30 ประกาศ พ.ร.บ. ให้คนฝ่ายไทยแต่งงานายว่าความ
กับฝรั่งต่างประเทศได้

อังกฤษกล่าวหาเจ้าหน้าที่ตัดสินเรื่องที่ดินไม่ยุติธรรม¹ หรืออ้างแดงปุก ภรรยาจีนเองก็ ในบังคับ อังกฤษกล่าวหาเจ้าหน้าที่ตัดสินคดีที่ดินซึ่งพิพาทกันไม่ยุติธรรม² คดีความเรื่องที่ดินนี้ผู้ร้องทั้ง 2 ราย ไม่พอใจการตัดสินของเจ้าหน้าที่ศาลไทย โดยเข้าใจว่าเข้าข้างคู่ความของตน ทำให้ทางการไทยต้อง เสียเวลาล้อบล้วนหาข้อเท็จจริง และบางครั้งก็เป็นการแก่งกล่าวหาเจ้าหน้าที่ไทยมากกว่า

ความยุ่งยากทางการศาลที่เป็นปัญหาจากคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ไม่เคารพและยอมรับอำนาจของศาลไทย มีส่วนส่งเสริมให้คนเอเชียและคนไทยอื่น ๆ พลอยไม่แน่ใจว่าตนเองจะได้รับความเป็นธรรมเพียงพหรือไม่ในกรณีที่เกิดคดีความกับคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ที่เป็นชาวเอเชียด้วยกัน เพราะดูเหมือนว่าเจ้าหน้าที่ทางการศาลของไทยไม่มีอำนาจแท้จริงที่จะทำให้คำตัดสินคดี เป็นที่ยอมรับและปฏิบัติตามของคู่กรณีที่เป็นคนในบังคับต่างชาติ สิ่งเหล่านี้มีผลให้เจ้าหน้าที่ทางการศาลของไทยหมดกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ และหมดความภาคภูมิใจในฐานะที่เป็นข้าราชการไทย

¹ กจข., ร. 5 ย. 6 คดีเรื่องอ้างแดงทองคำในบังคับอังกฤษ กล่าวโทษว่าตัดสินความเรื่องที่ดินไม่ยุติธรรม ที่สวนตำบลคลองผดุงกรุงเกษม (29 ม.ค. - 7 ก.พ. 115).

² กจข., ร. 5 ย. 6/2 คดีอ้างแดงปุก ภรรยาจีนเองก็ในบังคับอังกฤษ กล่าวโทษศาลว่าตัดสินความเรื่องที่ดินรายวิวาทไม่เป็นยุติธรรม (24 - 25 ก.พ. 115)

3. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

นับตั้งแต่ประเทศไทยลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2398 และประเทศฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2399 แล้ว บรรดาคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสก็เข้ามาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น ต่างพากันได้รับผลประโยชน์ทางการค้าเพิ่มขึ้นกว่าเดิม นอกจากนั้นยังพยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อได้มาซึ่งผลประโยชน์โดยไม่คำนึงว่าจะก่อให้เกิดปัญหาอะไรบ้างแก่ประเทศไทย

ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส พอจะแยกเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. การมีอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจ
2. การหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากร
3. การแข่งขันทางเศรษฐกิจ

1. การมีอภิสิทธิ์ทางเศรษฐกิจ

คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าตามสนธิสัญญา พ.ศ. 2398 และ พ.ศ. 2399 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภาษีศุลกากร ดังจะเห็นได้จากใจความในข้อ 8 ของสนธิสัญญาระหว่างไทยและอังกฤษ พ.ศ. 2398

...จะต้องเสียแต่ภาษีสิ่งของขาเข้าขาออก สินค้าเข้าจะต้องเสียภาษี 100 ละล้าม...ของจำหน่ายไม่ได้จะเหลือกลับไบน้อยเท่าใด ต้องคิดภาษีสิ่งของที่เหลือคืนให้แก่เจ้าของให้ครบ...แลของที่เป็นสินค้าจะบันทุกออกไปนั้น ตั้งแต่ของสิ่งนั้นเกิดมาจนได้เป็นสินค้าบันทุกกำนันออกไป ให้เสียภาษีแต่ขึ้นเดียว...ได้กำหนดแจ้งในพิกัดอยู่กับหนังสือสัญญาแล้ว ได้ยอมกันเป็นชัดแล้วว่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องเสียภาษีข้างในแล้ว เมื่อลงเรือไม่ต้องเสีย...¹

¹ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี... เล่ม 1, หน้า 31.

จากสนธิสัญญาข้อนี้ พ่อค้าเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเมื่อเข้ามาค้าขายกับไทย บ่อมเสียบภาษีขาเข้าเพียงร้อยละสาม และถ้าขายสินค้าไหมหมดมีจำนวนเหลือเท่าไร ทางฝ่ายไทย ต้องคืนภาษีตามสินค้าที่เหลือแก่พ่อค้าเหล่านั้น และเมื่อซื้อสินค้าใดจากผู้ผลิตหรือพ่อค้าไทยก็เสียบ ภาษีเพียงครึ่งเดียวตามพิกัดภาษีที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญา และไม่ต้องเสียบภาษีอีกเมื่อบรรทุกลงเรือ เช่น

...งาช้าง หาบละ 10 บาท...หางนกยูง ร้อยละ 10 บาท...เขากวางอ่อน สิบเอาหนึ่ง
...ทรงแลือ ไผ่ละสี่สิ่ง...เข้าสาร เกวียนละ 4 บาท...ปลาทุ หมื่นละ 1 บาท...¹

จากการที่พ่อค้าเอเชียในบังคับอังกฤษเสียบภาษีเพียง 2 ชนิด คือภาษีเข้า และภาษีออก ตามกำหนดนั้น ทำให้พ่อค้าเหล่านี้ได้รับผลกำไรจากการค้าครั้งละมากพอควร ทางรัฐบาลไทยไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงอัตราภาษีเก็บภาษีศุลกากรตามใจชอบ เพราะไทยไม่สามารถแก้ไขใจ ความในสนธิสัญญาได้ ถ้าประเทศคู่สัญญาไม่เห็นด้วย ดังนั้นรายได้ของรัฐบาลจากการเก็บภาษีทาง การค้าจากพ่อค้าจากพ่อค้าต่างชาติจึงลดน้อยลง เพราะถูกจำกัดขอบเขตรายได้ของประเทศจาก สนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคเหล่านั้น

นอกจากการได้รับอภิสิทธิ์ทางศุลกากรแล้ว คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสยังได้ รับอภิสิทธิ์อื่น ๆ คือ ไม่ต้องเป็นไพร่ ถูกเกณฑ์แรงงานเข้ารับราชการหรือทำงานสาธารณประโยชน์ หรือเสียเงินค่าราชการ เช่นคนในบังคับไทย ทำให้คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสประกอบ อาชีพได้อย่างสะดวกสบายไม่มีการหยุดชะงัก เช่น ชายในบังคับไทยที่ต้องเข้ารับราชการปีละ 3 เดือน² ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพของคนไทย ดังนั้นคนเอเชียในบังคับอังกฤษและ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34-35.

² เดิม ปีละ 6 เดือน ล้มยี่สิบลดเหลือเพียง 3 เดือน

ฝรั่งเศส โดยเฉพาะคนจีนซึ่งมักประกอบอาชีพค้าขาย สามารถเข้ามาจับบทบาททางเศรษฐกิจภายในประเทศไทยและกลายเป็นชนชั้นที่ร่ำรวยมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจจนครอบงำเศรษฐกิจของไทยในเวลาต่อมา ขณะที่คนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

เพราะระบบไพร่เป็นเครื่องกีดขวางอาชีพที่ต้องอาศัยความต่อเนื่อง เช่น การค้า ดังนั้นคนไทยจึงเสียเปรียบคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่มาก

คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เคยอาศัยอำนาจของสถานกงสุลที่ตนสังกัดอยู่ช่วยคุ้มครองผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น กิจการโรงรับจำนำ กิจการรถลาก และโรงบ่อนต่าง ๆ¹ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้สร้างความมั่งคั่งแก่ผู้ประกอบการอย่างมาก

จากการได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าจีน เริ่มมีบทบาทต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมไทยตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างเห็นได้ชัดเป็นต้นมา

2. การหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากร

ก. ภาษีที่ดินและโรงเรือน

คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสสามารถเช่าหรือซื้อที่ดินภายในประเทศไทยได้ ตามสนธิสัญญาที่ทำไว้กับไทย เมื่อ พ.ศ. 2398 และ พ.ศ. 2399 โดยบุคคลผู้นั้นจะต้องอยู่อาศัยในประเทศไทยไม่น้อยกว่า 10 ปี จึงซื้อหรือเช่าที่ดินในเขตที่ห่างกำแพงพระนครออกไป 200 เส้น (4 ไมล์) ทั้ง 4 ทิศ

...อย่างเหนือปีกเล่าดินไว้เหนือวัดเขมาภิรตารามเส้นหนึ่ง ข้างตวันออกถึงบางกะปิห่างพระเจดีย์เข้ามา 6 เส้น 7 วา ข้างใต้ ๆ วัดบางปะแก้วสิบหกเส้น ข้างตวันตกปีกเล่าดินไว้ปลายคลองบ้านบางพรหม...²

¹ พลกุล ฮังกินท์, บทบาทชาวจีน..., หน้า 93.

² สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี... เล่ม 1, หน้า 42.

เมื่อจะซื้อต้องได้รับอนุญาตจากเสนาบดีไทย ส่วนที่ดินนอกกำแพงพระนครโดยเดินทางด้วยเรือแฉว
ระยะเวลา 24 ชั่วโมง สามารถซื้อได้โดยสะดวก แต่ต้องเสียภาษีอากรเกี่ยวกับที่ดินเช่นเดียวกับ
คนไทยทุกประการ¹

คนในบังคับต่างประเทศทั้งชาวยุโรปและเอเชียสามารถจับจองและซื้อที่ดิน โดยแจ้งให้
กงสุลของตนทราบ กงสุลจะนำเรื่องราวไปยื่นต่อกระทรวงการต่างประเทศซึ่งจะแจ้งให้กระทรวงนคร
บาลตรวจสอบว่าที่ดินนั้นเป็นที่หลวง หรือมีเจ้าของหวงห้ามหรือไม่ หรือคนในบังคับต่างประเทศผู้นั้น
อยู่ในเมืองไทยครบตามหนังสือสนธิสัญญาที่ระบุไว้หรือไม่ เมื่อเห็นว่ามีคุณสมบัติครบถ้วน รัฐบาลไทย
จึงออกหนังสือซื้อขายให้²

บริเวณกรุงเทพฯ เป็นที่อยู่อาศัยของชนหลายชาติ ในบรรดาชนต่างชาติ ชาวจีนมีจำนวน
มากที่สุด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับต่างประเทศ มักจะสร้างปัญหาเรื่องการหลีกเลี่ยงภาษี
ที่ดินและโรงรับต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น เงินภาษีโรงรับ เจ้าภาษีจะเก็บได้เฉพาะคนในบังคับ
ไทยเท่านั้น คนจีนที่อยู่ในบังคับต่างประเทศมักจะไม่ยอมเสีย ถ้าหากเจ้าภาษีไปร้องเรียนกับ
กงสุลเป็นการส่วนตัวอาจจะได้ เพราะฉะนั้นเงินภาษีโรงรับที่เก็บได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย³
แสดงให้เห็นว่าคนเหล่านี้มักจะไม่ยอมให้ความร่วมมือในการเสียภาษีเท่าที่ควร ถ้าสามารถหลีกเลี่ยง
ได้ก็จะทำกัน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

² อรรถิพย์ เทห์ศิริ, "การถือครองที่ดินในประเทศไทย (พ.ศ. 2444-2475) : ศึกษา
เฉพาะกรณีมณฑลกรุงเทพฯ, " (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ วิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 57.

³ กข., ร. 5 ค 14.2 ก/8 กรมหมื่นศิริรัชสังภาศึถึงกรมหลวงเทเวศร์วังบัวโรปกการ
ที่ 9/347 วันที่ 2 มกราคม ร.ศ. 114.

ข. ภาษีอากรทางการค้าและอื่น ๆ

คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นพ่อค้า ซึ่งส่วนใหญ่คือชาวจีน มักจะหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากรทางการค้า เพื่อเพิ่มผลกำไรให้มากขึ้น เช่น การหลบเลี่ยงอากรสุรา ซึ่งถือว่าเป็นรายได้สำคัญอย่างหนึ่งของประเทศที่รัฐบาลเรียกเก็บจากพ่อค้าสุราที่เป็นคนไทยและคนในบังคับต่างประเทศ แม้แต่สุราที่ส่งมาจากต่างประเทศ ก่อนที่จะนำมาขายจะต้องเสียค่าอากรสุราแก่นายอากรสุราเสียก่อนจึงจะเป็นสุราที่ถูกต้องตามกฎหมาย¹

การหลบเลี่ยงไม่ยอมเสียอากรสุราของพ่อค้าจีนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างนายอากรสุราและพ่อค้าจีนเป็นประจำ เช่น กรณีสินคัมฉู คนในบังคับอังกฤษฟ้องว่านายอากรสุราเมืองราชบุรียึดเรือและกักขังลูกจ้างไว้ที่บ้านโคกไผ่ แขวงเมืองราชบุรี ทั้ง ๆ ที่เรือของตนขึ้นธงอังกฤษ และมีหนังสือสำหรับเรือและหนังสือกำกับสินค้าในเรือที่ศาลอังกฤษทำไว้ให้² หรือกรณีสินอง นายอากรสุราเมืองฉันทบุรีขอลดเงินงวดอากรสุราเมืองฉันทบุรีถึง 200 ซึ่งโดยอ้างว่าคนในบังคับฝรั่งเศสล่าขายสุราไม่ได้รับอนุญาตและซื้อสุรามาไปก่อนไม่ได้ เสียอากรมาจำหน่ายทำให้นายอากรสุราเก็บเงินไม่ได้ตามจำนวน³

¹ ลูร์รัตน์ เกียรติมาพันธ์, "บทบาททางด้านการเมืองและการปกครอง ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลากรมพระยาปารามปรบักษ์ (พ.ศ. 2411-2429)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาลัยศิลปศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), หน้า 88-89.

² กขช., ร. 5 ม. 1.1/10 หนังสือรับเข้ามหาดไทย ร.ศ. 101, หน้า 118.

³ กขช., ร. 5 ค. 14.1 ช/19 เรื่องภาษีอากรสุรา เมืองฉันทบุรี

การที่นายอากรสุราเก็บเงินอากรไม่ได้ครบตามกำหนดนั้น ทำให้รายได้ของรัฐบาลลดลงด้วย ดังนั้นรัฐบาลจึงพยายามให้เจ้าหน้าที่และนายอากรสุราร่วมมือกันจับกุมผู้ขายสุราโดยไม่ได้เสียอากร ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสำนักงานกงสุลของคณะเอเซียเหล่านั้น เพราะกงสุลย่อมจะต้องช่วยเหลือคนอยู่ใต้ปกครองโดยการนำเรื่องเหล่านี้ฟ้องร้องต่อรัฐบาลไทยเช่นกรณีสินค้านอ

นอกจากนั้นรัฐบาลไทยเคยต้องเลิกเก็บภาษีสินค้าบางประเภท เนื่องจากคณะเอเซียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสไม่ยอมเสียให้ เช่น ภาษีสินค้านำเข้า ซึ่งเป็นสินค้าที่ชาวสินนิคมบริโกศกัมาก แต่พ่อค้าสินชัตชินไม่ยอมเสียภาษีการค้าให้รัฐบาล¹

บรรดาคนจีนที่ทำงานอยู่ในสำนักงานกงสุลต่างประเทศ แต่ไม่ใช่คนในบังคับต่างประเทศ จะไม่ได้ยกเว้นการเสียค่าแรงผูกปี² แต่กงสุลต่างประเทศพยายามจะไม่ให้ลูกจ้างของตนต้องเสียค่าแรงผูกปี โดยอ้างว่าบุคคลเหล่านี้อยู่ในความคุ้มครองของตน ดังนั้นการผูกปีลูกจ้างจีนในสำนักงานกงสุลต่างประเทศคงทำความลำบากใจให้แก่รัฐบาลไทยไม่น้อย ระยะเวลาที่จีนยินยอมผ่อนปรนให้และในที่สุดได้กำหนดยกเว้นไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะผูกปีจีน พ.ศ. 2443 ด้วย³

¹ พลฤๅณ อังกินันท์, บทบาทชาวจีน..., หน้า 93.

² กขย., ร. 5 กต. 5 เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ถึงกงสุลฝรั่งเศส 30 พฤษภาคม ค.ศ. 1870, หน้า 265

³ ศรัศกร ฐลวีลดี, "ผูกปี : การสกัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทภาคศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 13.

เรื่องการเก็บล่วยก็ เป็นปัญหาหนึ่งที่รัฐบาลไทยไม่สามารถจะเรียกเก็บได้ครบถ้วน จาก คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะได้รับการคัดค้านจากทางกงสุลต่างประเทศ ดังกรณี วิศวกรกลุ่มฝรั่งเศสเมืองอุบลสมิทธิถึงกรมหมื่นลัทธิประสงค์ว่า ย่า เขมร ลาว ยวน ฝีมือ ในบัญชีในบังคับของกงสุลขอไม่เสียล่วยตามสัญญา แต่กรมหมื่นลัทธิประสงค์ตอบไปว่าไม่ได้ เพราะคนตั้งอยู่ที่ไหนก็ต้องเรียกล่วย วิศวกรกลุ่มตอบว่า ตนได้สั่งคนเหล่านั้นไม่ให้เสียล่วย¹

การที่คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสพยายามหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากรแก่ทาง ราชการไทย บางครั้งทางกงสุลซึ่งบุคคลเหล่านั้นสนับสนุนการกระทำดังกล่าว บางครั้งรัฐบาลไทย ต้องงดหรือยกเลิกการเก็บภาษีอากรดังกล่าว เพราะไม่อาจต้านทานอำนาจของกงสุลต่างประเทศ ได้ ด้วยเหตุนี้รายได้จากการจัดเก็บภาษีอากรของรัฐบาลไทยต้องลดลง

3. การแข่งชันทางเศรษฐกิจ

พ่อค้า เอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ได้รับอภิสิทธิ์บางประการ เช่น กงสุล สามารถออกใบอนุญาตให้ทำการจำหน่ายสุราที่ดัดแปลงให้แตกต่างไปจากสุราที่รัฐบาลผูกขาด การ ผลิตและจำหน่ายที่เรียกว่า สุราเชียงฮุน ซึ่งชาวฮุนในบังคับเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายได้ ซึ่งเป็นการ แข่งชันการจำหน่ายสุรากับนายอากรสุราของไทย ซึ่งทำให้เกิดกรณีพิพาทกัน เพราะนายอากรสุรา ไทยถือว่า เป็นการผลิตสุราเถื่อนออกจำหน่าย ดังคดีจับสุราเถื่อนที่เมืองปราจีนบุรี ซึ่งอุปกตฝรั่งเศส กล่าวหาว่า หลวงขจรศักดิ์นครสวรรค์เมืองปราจีนบุรีเข้าไปกันสุราเถื่อนในบ้านฉิมพิกเส่ง คนใน

¹ กจช., ร. 5 ม. 2.21 ก/52 เรื่องฝรั่งเศสขังว่าไม่ให้ไทยเก็บเงินล่วยแก่คนใน บังคับ (13 ฎ.ค. 116 - 12 พ.ย. 117).

บังคับฝรั่งเศส เค้ลจะถึงกับยิงปืนเพลิงและลูกจ้ำงคนหนึ่งตาย แล้วเก็บเอาทรัพย์สินเงินทองไปและ
เผาบ้านปืนเพลิง เสียด้วย¹

นอกจากนั้นยังประกอบกิจการอื่น ๆ เช่น สักลอบนำสินค้าจากเขตปกครองของไทยเข้าไป
ไปขายในเขตปกครองของฝรั่งเศส เค้ลหรือสักลอบนำสินค้าจากเขตฝรั่งเศส เค้ลเข้ามาขายในเขตไทย² แข่ง
กับผู้ที่ได้รับอนุญาตจากทางการไทย หรือตั้งโรงบ่อนเถื่อน หรือโรงรับจำนำซึ่งส่วนใหญ่รับซื้อของโจร
ซึ่งเป็นกรกระทำที่ทำลายเศรษฐกิจของไทย

การที่คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เค้ลพยายามที่จะแสวงหาผลประโยชน์ต่าง ๆ โดย
อาศัยอภิสิทธิ์ที่ได้รับจากการเป็นคนในบังคับ หรือวิธีการหลีกเลี่ยงการเสียภาษีอากร หรือค้าขายแข่ง
กับพ่อค้าอื่น ๆ ซึ่งได้รับการอนุญาตจากราชการไทย เป็นการทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของไทย
ตกต่ำลง เพราะรายได้บางอย่างที่เคยเป็นของรัฐบาลไทย เช่น ภาษีสู่รา ก็ลดลงเนื่องจากการไม่
ยอมเสียค่าอากรสู่รา หรือขายสู่ราเถื่อนแข่งกับนายอากรสู่รา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เองทางรัฐบาล
ไทยจึงถือเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลที่จะต้องแก้ไข

¹ กฉย., ต. 13.18/13 ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวศร์วังชัย ใรปกการตุลกรมขุนสมมต-
อมรพันธ์ ราชเลขาธิการ ลงวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 121.

² สรรค์ สุวรรณโชติ, ประเทศไทยกับปัญหาเมืองสัมพันธูรีและตราด ที่ฝรั่งเศสเค้ลปกครอง
ระหว่างปี พ.ศ. 2436-2449 (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2520), หน้า 54

4. ปัญหาด้านสังคม

จำนวนคนไทยในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสมีจำนวนมาก เพราะบุคคลเหล่านี้ต้องการอิทธิทธิทางการเมือง คือ ทำความผิดแล้วไม่ต้องรับโทษจากกฎหมายไทย เพราะชั้นศาลกงสุลของประเทศที่ตนจดทะเบียนเอาไว้ นอกจากนี้ยังได้รับการคุ้มครองทางการเมืองและเศรษฐกิจจากสถานกงสุลด้วย บุคคลเหล่านี้มักแสดงตนเย่อหยิ่ง แสดงอำนาจและเหยียดหยามคนไทยเจ้าของประเทศ ทำให้คนไทยทั้งเกลียดและกลัว และไม่อยากจะยุ่งเกี่ยวกับเพราะตนมักจะเสียเปรียบ

พระยาอนุমানราชรัตนโกศลกล่าวถึง เหตุการณ์ทางสังคมที่กานเคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับคนไทยในบังคับต่างประเทศไว้ว่า

...ข้าพเจ้าเคยได้ยินได้ฟังมาตั้งแต่เด็ก ๆ ถึงคำว่า "คนในร่มธง" อยู่บ่อย ๆ คำนี้มีความหมายเป็นอรรถาธิบายว่า คนที่เคยมีบ้านเรือนของตนเป็นอิสระมาก่อน แต่ภายหลังบ้านเมืองของตนตกไปเป็นเมืองขึ้นของคนต่างชาติ ตนเองก็มีสภาพกลายเป็นผู้อยู่ในอำนาจของชนชาติที่เข้ามาเป็นเจ้านาย แล้วคนเหล่านี้บางคนเมื่อเข้ามาอาศัยประกอบกิจการงานอยู่ในประเทศไทย ก็ได้อำนาจของอิทธิพลของชนชาติที่เป็นนาย ซึ่งมีธงเป็นเครื่องหมาย สัญลักษณ์ ประดุจเป็นสิ่งปกป้องคุ้มครองตนก็มักทะนงตัวและรู้สึกภาคภูมิใจ เพราะเป็นเหมือนมีธงครอบเอาไว้ไม่ต้องกลัวใคร จึงเรียกว่าเป็น "คนร่มธง" แม้ทำความผิดเป็นคดีขึ้นโรงขึ้นศาล ก็ไม่ต้องขึ้นศาลไทย เพราะต้องไปฟ้องร้องกันในศาลกงสุลที่ตนสังกัดอยู่ ซึ่งมีหนทางชนะมากกว่าแพ้มากกว่าชั้นศาลไทย เหตุนี้คนที่อยู่ใน "ร่มธง" จึงมีไม่น้อยที่เป็นคนพองนพอง เกะกะกระหรานหรือไม่ก็เป็นผู้มักไม่ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม เพราะจะเห็นพอได้ยินคำว่า "ร่มธง" ใคร ๆ ก็รู้สึกทั้งเกลียดและกลัว¹

¹ เลื้อยปร โภเกต์, คืนความหลัง เล่ม 1 (พระนคร สีทิตสยาม, 2510), หน้า 91-92.

คนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ได้สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นกับสังคมโดยทั่วไป ที่สำคัญที่สุด คือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มทำลายความสงบสุขของสังคมด้วยการใช้อำนาจสร้างความคิดร้อนแก่คนไทย ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

1. บทบาทของอั้งยี่ซึ่งตั้งโดยคนจีน
2. บทบาทของก๊กต่าง ๆ ที่เลียนแบบอั้งยี่ของคนเอเชียอื่น ๆ

การก้าวเรีบของกลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดความวุ่นวายในการปกครองประเทศ และความปลอดภัยของประชาชนไทยโดยทั่วไป

1. บทบาทของอั้งยี่¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางรัฐบาลไทยพยายามแก้ปัญหามอญอั้งยี่ด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อสงบบทบาทและอำนาจของพวกอั้งยี่ แต่ในเขตยึดครองของฝรั่งเศส เช่น เมืองฉันทบุรีที่ฝรั่งเศสอ้างว่าจะยึดครองไว้เป็นหลักประกันให้ไทยปฏิบัติตามสัญญาที่ลงนามกันในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436² และเมื่อไทยปฏิบัติตามสัญญาครบถ้วนแล้วฝรั่งเศสจะถอนทหารออกจากฉันทบุรี แต่ปรากฏว่าฝรั่งเศสยังคงยึดครองฉันทบุรีต่อไป จนถึง พ.ศ. 2447

¹ อั้งยี่ คือลัทธิของชาวจีนที่ต่อต้านราชวงศ์ชิง องค์การอั้งยี่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อ่านรายละเอียดได้จาก คู่มือพิมพ์ เลิศพิพัฒน์กุล, "ลัทธิอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2524.

² หลังวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

ในระหว่างที่ฝรั่งเศสยึดครองอินทนูรูนนั้น ฝรั่งเศสพยายามเกลี้ยกล่อมชาวอินทนูรูนเข้าเป็นคนในบังคับของตนซึ่งมีทั้งจีนนอก (อพยพมาจากประเทศจีน) และจีนใน (เกิดในเมืองไทย) พวกเขาสมัครเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นจำนวนมาก¹ และทางกงสุลฝรั่งเศสก็มักจะให้ความคุ้มครองแก่พวกอั้งยี่เหล่านี้ซึ่งมีหัวหน้าเป็นคนในบังคับของตน เมื่อทางการไทยจับกุมในฐานะที่ก่อความไม่สงบขึ้นในสังคม ทางกงสุลฝรั่งเศสก็จะยื่นมือเข้าช่วยให้พ้นความผิดซึ่งคล้ายกับเป็นการหลบหลืออำนาจทางการปกครองของไทย เพราะเจ้าเมืองและกรมการเมืองไม่สามารถจัดการเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้เต็มที่ ได้แต่เจรจาม่อนปรนกับกงสุลฝรั่งเศสให้เสรีกลับไปคราวหนึ่ง ๆ เท่านั้น² ดังนั้นอั้งยี่จึงมักก่อความวุ่นวายและละเมิดกฎหมายไทยอยู่เสมอ เพราะรู้ว่าเมื่อเกิดคดีความขึ้นมาจะได้อภิสิทธิ์ทางการศาล ไม่ต้องขึ้นศาลไทย จึงไม่เกรงอำนาจของข้าราชการไทย สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวเมืองด้วยการพาพรรคพวกไปอยู่กระโยกเงินทองจากชาวบ้าน หรือทะเลาะวิวาทกันเองอยู่บ่อย ๆ³

¹ กจข., ร. 5 น. 10 ข/5 สำเนาจดหมายกราบบังคมทูลของพระยาวิเชียรดิ
ผู้ว่าราชการจังหวัดอินทนูรูน 13 กันยายน ร.ศ. 114

² คูร์ตัน ฤกษ์พิชัยกุล, "สมาคมจีนอั้งยี่ในประเทศไทย . . . , หน้า 124 .

³ เรื่องเดียวกัน

ข้าราชการสำคัญคนหนึ่งของสัมพันธูรี กล่าวถึงการกำเริบก่อความวุ่นวายของพวกอั้งยี่ไว้ว่า

...คิดว่าพวกซินนี้ จะยกแผ่นดินสัมพันธูรีให้แก่ผู้อื่น¹ เป็นแน่ โทระเลขก็ไม่ตลอดกรุง จะปราบปรามก็ไม่มีอาวุธแสพาหนะ เจ้าคุณ² ต้องเป็นธุระตีลายโทรเลขหรือพูดโทรศัพท์ไปณะ กรุงเทพฯ โดยเร็ว อย่างอนใจในสองสามวันนี้ จะเกิดยุคเข็ญกันใหญ่ในสัมพันธูรี³

พระยาวิเชียรขัตติย์ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองสัมพันธูรี ได้พยายามผ่อนคลายนโยบายอั้งยี่ให้ลดน้อยลงด้วยมาตรการ 2 อย่าง คือ

1. เล่นอให้รัฐบาลแต่งตั้งพระประสิทธิพลรักษ์เป็นหัวหน้าข่าวสิน ดูแลว่ากล่าวบรรดาคนสินทั้งหมดในเมืองสัมพันธูรี⁴ เพราะเป็นบุคคลที่ล่ามารถจะเกลี้ยกล่อมให้อั้งยี่ 2 พวก คือ อั้งยี่ก๊กจ้อก ซึ่งมีสินอำพันเป็นหัวหน้า และอั้งยี่ก๊กจ้อเอง ซึ่งมีอำแดงจ้อย เป็นหัวหน้า ระวังข้อพิพาทกันไว้ จะทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย⁵

¹ หมายถึงฝรั่งเศส

² พระยาตรีสุนทรโกศ ผู้ว่าราชการเมืองระยอง

³ กขช., ร. 5 น. 10 ข/4 สำเนาโทรเลขของพระยาเทพสงคราม ปลัดเมืองฉันทพระยาตรีสุนทรโกศ 6 มีนาคม ร.ศ. 114 รายงานความคลาคลุ้งวุ่นวายอันเกิดจากการกำเริบของอั้งยี่ในบังคับของฝรั่งเศส

⁴ ตูร์ตันน์ เลิศพาณิชย์กุล, สยามสมัยอั้งยี่..., หน้า 125

⁵ กขช., ร. 5 น. 33/20 คตหมายของพระยาวิเชียรขัตติย์ที่ 103/269 ลงวันที่ 1 ธันวาคม ร.ศ. 114 ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

2. ปังคับให้หัวหน้าอั้งยี่ 2 กลุ่ม คือสินอำพล และอำแดงจ้อย มาทำทัณฑ์บนกับทางการว่า จะควบคุมสมัครพรรคพวกให้อยู่อย่างสงบ ไม่ละเมิดกฎหมายบ้านเมือง ถ้าพวกตนไม่ทำตามสัญญาจะ ยอมรับโทษตามพระราชกำหนดกฎหมาย¹

แต่อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์เกี่ยวกับอั้งยี่ก็ไม่ประสบความสำเร็จดังต้องการ เพราะพระ ประสิทธิพลรักษ์ ไม่ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง และแอบให้การสนับสนุนอย่างลับ ๆ แก่อั้งยี่ก๊กจ๊กซึ่งหัวหน้า ใหญ่คือสินอำพล เป็นบุตรชายของเขา² เมื่อทำทัณฑ์บนไว้หัวหน้าใหญ่ของอั้งยี่ทั้ง 2 ก๊ก ก็ออก ปฏิบัติงานด้วยตนเองไม่ได้ แต่ล่สนับสนุนให้รองหัวหน้าทำงานแทน ดังนั้นความวุ่นวายต่าง ๆ จึงยังคงมีอยู่เหมือนเดิม มิได้หมดสิ้นไปแต่อย่างใด³

การวิวาทกันระหว่างอั้งยี่ 2 ก๊ก ในสันทบุรี (เหตุการณ์เดือนมีนาคม พ.ศ. 2438)

วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2438 อั้งยี่ก๊กเงงและก๊กจ๊ก ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองบัว ยกพวกเข้าตีกัน เจ้าหน้าที่เข้าห้ามปราม ทั้ง 2 ฝ่ายจึงเลิกরাไป แต่ยังคงเฝ้าใจอาฆาตจะรบกัน ให้รู้แพ้รู้ชนะกัน พวกจ๊กตระเตรียมกำลังคนและอาวุธไว้ที่บ้านพลัวและตัวเมืองสันทบุรี ส่วน

¹ กขย., ร. 5 น 33/20 สัญญาทัณฑ์บนอำแดงจ้อย 30 ธันวาคม ร.ศ. 114 และ สัญญาทัณฑ์บนสินอำพล 11 มกราคม ร.ศ. 114

² คู่ภรณ์ เลิศพาณิชย์กุล, "ล่มาคมลับอั้งยี่...", หน้า 127.

³ กขย., ร. 5 น. 33/20 อั้งยี่เมืองสันทบุรี จดหมายพระยาวิเชียรชัยดี ที่ 117/298 วันที่ 19 มกราคม ร.ศ. 114 ถึงพระเจ้าน้อยยาเรอกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เล่นาบตีกระทรวง มหาดไทย

พวกเงื้องั่งกองกำลังอยู่ที่หนองบัวและบางกระจะ พระยาวิเชียรขัตติวงศ์สั่งให้พระประสิทธิ์พลรักษ์ไปว่ากล่าวพวกเงื้องั่ง และส่งกรมการเมือง 2 คน ไปห้ามพวกเงื้องั่ง แต่ทั้ง 2 ฝ่ายไม่เชื่อฟัง¹ พระยาวิเชียรขัตติวงศ์ตระเตรียมกำลังผู้คนและอาวุธไว้ปราบปราม

วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2438 พวกเงื้องั่งประกาศห้ามพ่อค้าในตลาดเมืองสนทบุรีเปิดร้านค้า มิฉะนั้นจะบุกเข้าทำลายทรัพย์สิน พ่อค้าจึงปฏิบัติตาม พระยาวิเชียรขัตติวงศ์ประกาศให้พ่อค้าทำการค้าขายตามปกติ เมื่อพ่อค้าปฏิบัติตามคำสั่งของทางราชการ พวกเงื้องั่งจึงบุกเข้าทำลายทรัพย์สินในร้านสินไผ่ไปจำนวนมาก

วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2438 พระยาวิเชียรขัตติวงศ์แบ่งกำลังเจ้าหน้าที่ออกจับกุมเงื้องั่งยี่ทั้ง 2 ก๊ก พวกกลุ่มเงื้องั่งยี่รับเข้ามอบตัวกับทางการและรับสารภาพผิด ทางการจึงตั้งเดือนและปล่อยตัวไป ส่วนเงื้องั่งยี่ระดับหัวหน้าพากันหลบหนี ทางการตามจับตัวการที่สำคัญคือ สินง่วนเล่ง² สินอำพน และพรรคพวกสินอำพนอีก 3 คน ในที่สุดสินง่วนเล่งและสินอำพนถูกคุมขังอยู่ที่กรุงเทพฯ คนละ 3 ปี เหตุการณ์วุ่นวายจึงสงบลงไป³

ปรากฏว่าในเหตุการณ์ครั้งนี้ทางกงสุลฝรั่งเศสแค่ไม่ได้ช่วยเหลือพวกหัวหน้าเงื้องั่งยี่ที่เป็นคนในบังคับของตน อาจเป็นเพราะฝรั่งเศสแค่ตระหนักดีว่า พวกเงื้องั่งยี่เข้ามาเป็นคนในบังคับเพราะต้องการอิทธิทธิทางการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบางประการ ไม่ได้จงรักภักดีต่อฝรั่งเศสแค่อย่างแท้จริง จึงปฏิบัติตามเงื้องั่งยี่ด้วยท่าทีที่แตกต่างกัน คือถ้าไทยต้องการปราบพวกเงื้องั่งยี่จริงจัง ฝรั่งเศสแค่จะไม่ยุ่งเกี่ยว แต่ถ้าเงื้องั่งยี่ก่อเรื่องไม่ร้ายแรง ฝรั่งเศสแค่จะอ้างสิทธิทางการเมืองเข้าคุ้มครองช่วยเหลือ เพื่อแสดงให้เห็นฝ่ายไทยตระหนักในอำนาจของฝรั่งเศสแค่ที่มีเหนือพวกเงื้องั่งยี่⁴

¹ คูร์ตัน เลิศพาศิชย์กุล, "สยามสมัย... ", หน้า 126.

² ลูกชายอำแดงจ้อย เป็นรองหัวหน้าก๊งเฮง

³ กลย., ร. 5 น. 33/29 เงื้องั่งเมืองสนทบุรี

⁴ คูร์ตัน เลิศพาศิชย์กุล, "สยามสมัย... ", หน้า 134.

ตั้งนั้นปัญหาอ้างป้านสันทุรสิง สทน้อยลงไป และหมดสิ้นในที่สุดเพราะพวกอั้งยี่ตระหนกว่า จะต้องถูกไทยปราบอย่างเด็ดขาด และฝรั่งแค่จะไม่ช่วยเหลือตนอีกต่อไป

2. บทบาทของก๊กต่าง ๆ ที่เลียนแบบอั้งยี่ของคนเอเชียอื่น ๆ

พวกคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เช่น พวกแขก เป็นต้น ได้ตั้งก๊กขึ้นมาเลียนแบบอั้งยี่ เพราะต้องการผลประโยชน์ในการเรียโรค่าธรรมเนียมในการสมัครเป็นสมาชิก

จากคำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ต่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) พอสรุปได้ว่า ในกรุงเทพฯ ก๊กต่าง ๆ เลียนแบบอั้งยี่อยู่มาก เช่น

1. พวกแขกในบังคับฝรั่งเศส บริเวณท้องที่บ้านนางหงษ์ ตั้งก๊กเก็บเงินค่าธรรมเนียมจากสมาชิกแรกเข้า 4 บาทบ้าง 5 บาทบ้าง ส่งรายเดือน ๆ ละ 2 สลึงบ้าง 1 สลึงบ้าง

2. แขกบังเขนในบังคับอังกฤษ รวบรวมผู้คนในท้องที่ถนนเจริญกรุง

3. แขกในท้องที่บ้านบางหงษ์ เข้ากับมหาดolica และนายพา เป็นหัวหน้าตั้งก๊กที่ตำบลแสนแสบ และแบ่งเป็นก๊กย่อย ๆ 3 ก๊ก

4. จากการที่แขกก๊กนายพาไปเที่ยวกำเร็บ ชำรนาข้าวไร่จึงรวมกันเป็นพวกขึ้นที่คลอง 15 แขวงเมืองฉะเชิงเทรา มีหลวงรักดี ขุนนางนอกราชการ นายแก้ว คนไทยและนายชม คนในบังคับอังกฤษ เป็นหัวหน้า ตั้งก๊ก "สามัคคีสุจริตเจริญสุข" เพื่อต่อต้านก๊กนายพา

5. พวกที่ถูกก๊กแขกบังเขนเรียโรบ่อย ๆ หมดไม่ไหวจึงตั้งเป็นก๊กย่อย ๆ อีก 6 ก๊ก มีทั้งชาวไทยและชาวแขก¹

¹ กคย., ร. 5 น. 10 ข/12 คำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ที่ 9/1878 วันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116

ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นจากคนเอเชียในบังคับอังกฤษ โดยเฉพาะเรื่องฮังไต้ เป็นปัญหาใหญ่ที่รัฐบาลไทยพยายามแก้ไขอยู่ตลอดมา เพราะถ้าฮังไต้มีอำนาจมากขึ้น แสดงให้เห็นถึงความไม่เข้มแข็งของเจ้าหน้าที่ไทย ทำให้คนไทยเห็นถึงอิทธิพลของบุคคลเหล่านั้นว่ามีมากเพียงใด และค่อย ๆ หมดความศรัทธาในเจ้าหน้าที่ของไทยลงเรื่อย ๆ ก็จะพากันไปขอเป็นคนในบังคับต่างประเทศมากขึ้น

สรุปได้ว่า การที่คนเอเชียในประเทศไทยพากันไปสมัครเป็นคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะต้องการผลประโยชน์ส่วนตน คือ

1. ต้องการอภิสิทธิ์ทางการศาล เมื่อทำความผิดจะขึ้นศาลกงสุลที่สังกัด ซึ่งมีกฎหมายรุนแรงน้อยกว่าศาลไทย
2. ต้องการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ คือ ด้านการค้าและภาษีอากร ที่ไม่ต้องเสียให้ทางการไทยเช่นคนไทยทั่วไป

การที่คนเอเชียพากันไปขอเป็นคนในบังคับของอังกฤษและฝรั่งเศสเหล่านั้น ทางกงสุลรับไว้โดยไม่ตรวจสอบให้แน่ชัดว่าบุคคลนั้นเป็นคนไทย หรือเป็นคนเอเชียที่มีสิทธิ์จะจดทะเบียนได้ ทำให้มีการอ้างตัวเป็นคนในบังคับบ่อย ๆ เพื่อขอความคุ้มครองจากทางกงสุล ทั้ง ๆ บางครั้งฝ่ายไทยพิสูจน์ได้ว่าบุคคลนั้นเป็นคนในบังคับไทย แต่ทางอังกฤษและฝรั่งเศสเคล้าไม่ยอมรับ

ปัญหาของรัฐบาลไทยที่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส แบ่งเป็น 4 ปัญหาใหญ่ คือ

1. ปัญหาทางด้านการเมืองและการปกครอง
2. ปัญหาทางด้านการค้า
3. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ
4. ปัญหาทางด้านสังคม

ปัญหาทั้ง 4 ประการที่เกิดขึ้นนั้น มักจะได้รับการสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมจาก
กงสุลอังกฤษและฝรั่งเศส เช่น การให้ความช่วยเหลือผู้กระทำผิดที่อ้างว่าเป็นคนในบังคับ ด้วย
การให้ที่พักอาศัยอยู่ในบริเวณสถานกงสุล หรือการกล่าวหาข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ราชการไม่ยุติธรรม
ต่อคนในบังคับ การอนุญาตให้คนในบังคับค้าสุราซึ่งผลิตขึ้นมาแข่งกับนายอากรสุราของไทย และ
ในกรณีอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เป็นการสร้างความยุ่งยากแก่รัฐบาลไทยในการที่จะบริหารประเทศ
เพราะรัฐบาลไทยต้องคอยระวังไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับคนในบังคับเหล่านี้ เพราะเกรงว่าจะเป็นการ
นำไปสู่ความยุ่งยากทางการเมืองกับอังกฤษและฝรั่งเศส